

MARTYNA ROBAKOWSKA*

FUNKCJA ROSZCZENIA PREWENCYJNEGO
UREGULOWANEGO W ART. 323 UST. 1 USTAWY
Z DNIA 27 KWIETNIA 2001 R. —
PRAWO OCHRONY ŚRODOWISKA
W SYSTEMIE CYWILNOPRAWNYCH
ŚRODKÓW OCHRONY ŚRODOWISKA

Powszechnie uznaje się, że ochrona środowiska stanowi domenę prawa administracyjnego¹ i to przede wszystkim normy tej gałęzi prawa realizują konstytucyjny postulat zapewnienia należytej ochrony zasobów naturalnych². Nie ulega jednak wątpliwości, że instrumenty administracyjnoprawne nie zawsze umożliwią będą pełne osiągnięcie tego celu³. Ilustruje to chociażby stan faktyczny, w którym zapadł wyrok

* Autorka jest doktorantką w Katedrze Prawa Cywilnego, Handlowego i Ubezpieczeniowego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

¹ L. Łustacz: *Kompleksowa ochrona środowiska (w świetle ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska)*, Państwo i Prawo 1980, z. 3, s. 37; W. Radecki: *Odpowiedzialność cywilna w ochronie środowiska. Studium porównawcze*, Wrocław 1987, s. 13; A. Lipiński: *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Kraków 2002, s. 23; B. Rakoczy: *Wykorzystanie roszczenia negatoryjnego w ochronie środowiska*, Przegląd Sądowy 2008, nr 9, s. 75; W. Postulski (w.): *Prawo ochrony środowiska*, pod red. J. Stelmasiaka, Warszawa 2012, s. 133; B. Wierzbowski, B. Rakoczy: *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2012, s. 23–24; M. Górski (w.): *Prawo ochrony środowiska*, pod red. M. Górskiego, Warszawa 2018, s. 44. Należy odnotować wyrażane w doktrynie poglądy, zgodnie z którymi prawo ochrony środowiska wykazuje wszelkie cechy wyodrębniającej się gałęzi prawa — m.in. L. Jastrzębski: *Prawo ochrony środowiska jako odrębna gałąź prawa*, *Krakowskie Studia Prawnicze* 1983, r. XVI, s. 27–28; L. Karski: *Znaczenie prawa ochrony środowiska*, *Studia Ecologiae et Bioethicae* 2011, nr 1, s. 95.

² Zgodnie z art. 74 ust. 1 i 2 Konstytucji RP, zadaniem władz publicznych jest zapewnienie bezpieczeństwa ekologicznego współczesnemu i przyszłym pokoleniom, a ich obowiązkiem jest ochrona środowiska. Art. 86 ustawy zasadniczej stanowi zaś, że każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie, a zasady tej odpowiedzialności są ustawowo określone.

³ B. Rakoczy: *Wykorzystanie..., op. cit.*, s. 75.

Naczelnego Sądu Administracyjnego z dnia 26 maja 2015 r.⁴: na nieruchomości spalane były niesegregowane odpady komunalne (pianki i ścinki krawieckie). Zaniepokojeni tym faktem sąsiedzi zawiadomili organy administracji, doprowadzając do wszczęcia postępowania przeciwko posiadaczom nieruchomości. Zawiadamiający, którzy najdotkliwiej odczuwali efekty nielegalnego termicznego przekształcania odpadów, pozbawieni byli jednak przymiotu strony w tym postępowaniu. Dysponowali oni bowiem jedynie interesem faktycznym, nie zaś, jak wymaga tego art. 28 kodeksu postępowania administracyjnego, interesem prawnym. W uzasadnieniu orzeczenia podkreślono, że sąsiedzi ci powinni poszukiwać ochrony przed duszącym i gryzącym dymem w drodze podnoszenia roszczeń cywilnoprawnych, w tym przywołanego przez sąd art. 323 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. — Prawo ochrony środowiska⁵.

Zgodnie z ust. 1 tego przepisu każdy, komu przez bezprawne oddziaływanie na środowisko bezpośrednio zagraża szkoda lub została mu wyrządzona szkoda, może żądać od podmiotu odpowiedzialnego za to zagrożenie lub naruszenie przywrócenia stanu zgodnego z prawem i podjęcia środków zapobiegawczych, w szczególności przez zamontowanie instalacji lub urządzeń zabezpieczających przed zagrożeniem lub naruszeniem. W razie gdy jest to niemożliwe lub nadmiernie utrudnione, można żądać zaprzestania działalności powodującej to zagrożenie lub naruszenie. Stosownie zaś do art. 323 ust. 2 p.o.ś., jeżeli zagrożenie lub naruszenie dotyczy środowiska jako dobra wspólnego, z roszczeniem takim może wystąpić Skarb Państwa, jednostka samorządu terytorialnego, a także organizacja ekologiczna.

Przywołany przepis ma złożoną konstrukcję, może realizować zarówno funkcję prewencyjną, jak i odszkodowawczą⁶. Wskazuje się, że jego treść stanowi kompilację art. 435 k.c.⁷ i art. 439 k.c.⁸; regulacja ta bywa również określana mianem swoistego roszczenia negatoryjnego⁹. Celem niniejszego artykułu jest analiza prewencyjnej funkcji art. 323 ust. 1 p.o.ś. W tym aspekcie badany przepis pozwala każdemu, komu przez bezprawne oddziaływanie na środowisko bezpośrednio zagraża szkoda, żądać od podmiotu odpowiedzialnego za zagrożenie przywrócenia stanu zgodnego z prawem oraz podjęcia środków zapobiegawczych. W sytuacji, w której jest to niemożliwe lub nadmiernie utrudnione, podmiot może żądać nawet zaprzestania działalności powodującej zagrożenie powstaniem szkody. Określenie

⁴ Wyrok NSA z dnia 26 maja 2015 r., II OSK 2595/13, LEX nr 1780503.

⁵ T.j. Dz. U. z 2020 r. poz. 1219; dalej: p.o.ś.

⁶ B. Rakoczy (w): Z. Bukowski, E. Czech, K. Karpus, B. Rakoczy: *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 592.

⁷ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. — Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2019 r. poz. 1145).

⁸ J.J. Skoczylas: *Odpowiedzialność cywilna na podstawie ustawy — prawo ochrony środowiska*, Przegląd Sądowy 2003, nr 4, s. 68; *idem*: *Pojęcie i rodzaje odpowiedzialności prawnej w ochronie środowiska*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Służby Pożarniczej 2011, nr 41, s. 128, K. Gruszecki: *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 1013; A. Wilk: *Ochrona własności nieruchomości przed immisjami w prawie polskim*, Warszawa 2006, s. 241.

⁹ J.J. Skoczylas: *Odpowiedzialność cywilna...*, *op. cit.*, s. 67; B. Rakoczy: *Wykorzystanie...*, *op. cit.*, s. 78–79.

funkcji, jaką roszczenie to odgrywa w systemie cywilnoprawnych środków ochrony środowiska, zostanie dokonane po przywołaniu miejsca analizowanego przepisu w ustawie oraz zestawieniu art. 323 ust. 1 p.o.ś. z odpowiednimi regulacjami kodeksu cywilnego. Poza zakresem niniejszego opracowania pozostaje zaś interpretacja art. 323 ust. 1 p.o.ś. w zw. z art. 323 ust. 2 p.o.ś. — wymaga to przeprowadzenia odrębnej analizy, skoncentrowanej zwłaszcza na znaczeniu sformułowania „zagrożenie środowiska jako dobra wspólnego”¹⁰.

1. MIEJSCE ART. 323 UST. 1 P.O.Ś. W USTAWIE PRAWO OCHRONY ŚRODOWISKA

Kluczowe dla dokonania prawidłowej analizy roszczenia prewencyjnego wynikającego z art. 323 ust. 1 p.o.ś. jest scharakteryzowanie celów aktu prawnego, w którym przepis ten został zamieszczony. Stosownie do art. 1 p.o.ś. ustawa ta określa przede wszystkim zasady ochrony środowiska oraz warunki korzystania z jego zasobów. Akt ten zawiera definicje legalne takich pojęć, jak „środowisko”¹¹ oraz „ochrona środowiska”¹². Ich analiza pozwala wyróżnić trzy podstawowe funkcje ochrony środowiska: konserwatorską, restytucyjną oraz prewencyjną. Realizując pierwszą z nich, władze powinny podejmować działania mające na celu zachowanie istniejącego stanu elementów przyrodniczych. Aspekt restytucyjny polega na przywracaniu środowiska do pożądanego stanu. Celem prewencyjnych działań władz publicznych jest zaś zapobieganie naruszeniom środowiska¹³. Ostatnia funkcja uznawana jest obecnie za najważniejszą rolę regulacji tej dziedziny prawa¹⁴. Znajduje ona

¹⁰ Ustawodawca nie zdefiniował tego pojęcia, jednak w doktrynie wskazuje się, że formułowanie roszczeń w oparciu o tę podstawę prawną jest możliwe, gdy celem jest ochrona interesu publicznego, interesu ogółu, a więc takiego, który jest szerszy niż zagrożenie dobra jednostki — B. Iwańska: *Koncepcja „skargi zbiorowej” w prawie ochrony środowiska*, Warszawa 2013, s. 119–121; E. Dołęgowska: *Konstrukcje cywilnoprawne w zakresie odpowiedzialności z tytułu szkód w środowisku i szkód spowodowanych oddziaływaniem na środowisko — wybrane zagadnienia* (w:) *Kryzys prawa administracyjnego?*, t. III, *Wypieranie prawa administracyjnego przez prawo cywilne*, pod red. A. Doliwy, D.R. Kijowskiego, S. Prutisa, P.J. Suwaja, Warszawa 2012, s. 200–201; K. Gruszecki: *Prawo..., op. cit.*, s. 1016; M. Bar (w:) M. Górski, M. Pchalek, W. Radecki, J. Jerzmański, M. Bar, S. Urban, J. Jendrośka, *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 867; B. Rakoczy (w:) *Prawo..., op. cit.*, s. 594.

¹¹ Przez pojęcie to, zgodnie z art. 3 pkt 39 p.o.ś., należy rozumieć „ogół elementów przyrodniczych, w tym także przekształconych w wyniku działalności człowieka, a w szczególności powierzchnię ziemi, kopaliny, wody, powietrze, krajobraz, klimat oraz pozostałe elementy różnorodności biologicznej, a także wzajemne oddziaływania pomiędzy tymi elementami”.

¹² Pojęcie to, stosownie do art. 3 pkt 13 p.o.ś., oznacza „podjęcie lub zaniechanie działań, umożliwiających zachowanie lub przywracanie równowagi przyrodniczej; ochrona ta polega w szczególności na: a) racjonalnym kształtowaniu środowiska i gospodarowaniu zasobami środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, b) przeciwdziałaniu zanieczyszczeniom, c) przywracaniu elementów przyrodniczych do stanu właściwego”. Ustawa definiuje również pojęcia: „zrównoważony rozwój” (art. 3 pkt 50 p.o.ś.) oraz „zanieczyszczenie” (art. 3 pkt 49 p.o.ś.).

¹³ B. Wierzbowski, B. Rakoczy: *Prawo ochrony..., op. cit.*, s. 19–20.

¹⁴ B. Rakoczy (w:) *Prawo..., op. cit.*, s. 51; W. Radecki: *Odpowiedzialność cywilna..., op. cit.*, s. 9–10. Należy odnotować, że W. Radecki odzwierciedlił to przekonanie, konstruując strukturę swojej monografii — najpierw

również bezpośrednie odzwierciedlenie w tekście ustawy, która nakłada na podmioty podejmujące działalność mogącą negatywnie oddziaływać na środowisko obowiązek zapobiegania takiemu oddziaływaniu, zaś na podmioty podejmujące działalność, której negatywne oddziaływanie na środowisko nie jest jeszcze w pełni rozpoznane, obowiązek, by kierując się przezornością, podjęły wszelkie możliwe środki zapobiegawcze¹⁵. Nadto, podmioty, które mogą spowodować zanieczyszczenie środowiska, są obowiązane do ponoszenia kosztów zapobiegania takiemu zanieczyszczeniu¹⁶.

Analizowana regulacja została zamieszczona w tytule VI ustawy — „Odpowiedzialność w ochronie środowiska”, w dziale I — „Odpowiedzialność cywilna”. Na dział ten składa się siedem przepisów, przy czym najistotniejszym dla interpretacji art. 323 ust. 1 p.o.ś. jest art. 322 p.o.ś., zgodnie z którym do odpowiedzialności za szkody spowodowane oddziaływaniem na środowisko stosuje się przepisy kodeksu cywilnego, jeżeli ustawa nie stanowi inaczej. Ustanowienie takiej reguły należy uznać za reakcję na pojawiające się w doktrynie postulaty jasnego określenia relacji między kodeksem cywilnym a kompleksową ustawą środowiskową¹⁷. Przepis art. 322 p.o.ś. przesądza, że w zakresie odpowiedzialności odszkodowawczej podstawowe znaczenie mają regulacje kodeksu cywilnego, a ustawa — Prawo ochrony środowiska wprowadza jedynie ich modyfikacje¹⁸, które niejako dostosowują tradycyjne instrumenty prawa cywilnego do specyficznego przedmiotu ochrony, jakim jest środowisko¹⁹. Ustawa z 2001 r. nie tworzy zatem odrębnego reżimu cywilnoprawnej odpowiedzialności za szkody wyrządzone w środowisku²⁰.

analizie poddał kwestie związane z odpowiedzialnością prewencyjną, dopiero zaś w kolejnym rozdziale rozważał zagadnienia odpowiedzialności odszkodowawczej.

¹⁵ Art. 6 ust. 1 i 2 p.o.ś.

¹⁶ Art. 7 ust. 2 p.o.ś.

¹⁷ Jest to jedna z tez wysunięta przez A. Agopszowicza dotyczących propozycji nowelizacji ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska, która została uchylona wraz z wejściem w życie ustawy — Prawo ochrony środowiska — A. Agopszowicz: *Cywilnoprawne środki ochrony środowiska. Tezy do projektu nowelizacji ustawy*, Problemy Prawne Górnictwa 1984, t. 7, s. 19–20.

¹⁸ A. Lipiński (w.): *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, pod red. J. Jendroński, Wrocław 2001, s. 806; *idem*: *Prawne...*, *op. cit.*, s. 311; K. Gruszecki: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 1008–1009; E. Janeczko: *Niektóre cywilnoprawne problemy ochrony środowiska*, Rejent 2002, nr 11, s. 66; J.J. Skoczylas: *Odpowiedzialność cywilna...*, *op. cit.*, s. 62; P. Bojarski: *Odpowiedzialność cywilna (w:) Instytucje prawa ochrony środowiska. Geneza — rozwój — perspektywy*, pod red. W. Radeckiego, Warszawa 2010, s. 417–418; M. Bar: *Odpowiedzialność w ochronie środowiska*, Prawo i Środowisko 2001, nr 4, s. 74; W. Radecki: *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, Warszawa 2002, s. 103; *idem*: *Concept of liability in Polish environmental law*, Ius Novum 2016, nr 2, s. 75; E. Czech: *Rola art. 325 Prawa ochrony środowiska w odpowiedzialności cywilnej w ochronie środowiska*, Przegląd Prawa Ochrony Środowiska 2010, nr 2, s. 12; K. Czajkowska-Matosiuk: *Środki finansowo-prawne i odpowiedzialność w ochronie środowiska*, Prawo i Środowisko 2013, nr 4, s. 94; M. Górski, A. Jaworowicz-Rudolf (w.): *Prawo ochrony środowiska*, pod red. M. Górskiego, Warszawa 2018, s. 220; A. Wilk: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 239; B. Draniewicz: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w prawie ochrony środowiska — uwagi ogólne*, Prawo i Środowisko 2019, nr 4, s. 55.

¹⁹ K. Gruszecki: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 1013.

²⁰ Co jest negatywnie oceniane przez J.J. Skoczylasa: *Odpowiedzialność cywilna...*, *op. cit.*, s. 62–63, 72; *idem*: *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną środowisku — tezy do nowelizacji art. 435 k.c.*, Przegląd Sądowy 2008, nr 7–8, s. 8–9. Jednocześnie należy odnotować, że zawiera ona inne, odrębne przepisy dotyczące od-

Podkreślenia wymaga dość szeroki zakres zastosowania art. 322 p.o.ś. Dotyczy on bowiem odpowiedzialności ponoszonej przez wszelkie podmioty stosunków cywilnoprawnych. Odnotować także należy, że zgodnie z definicją „oddziaływanie na środowisko” obejmuje nie tylko oddziaływanie na środowisko *sensu stricto*²¹, lecz także oddziaływanie na zdrowie ludzi²². Dla zastosowania art. 322 p.o.ś. nie jest istotne, czy oddziaływanie takie wywiera negatywny, czy też pozytywny wpływ na środowisko. Oznacza to, że w każdym przypadku wystąpienia szkody związanej z działalnością wpływającą w jakikolwiek sposób na środowisko do naprawienia uszczerbku zastosowanie znajdują regulacje kodeksu cywilnego, z modyfikacjami wprowadzonymi przez przepisy prawa ochrony środowiska²³.

Artykuł 322 p.o.ś. stanowi jednak wprost jedynie o „odpowiedzialności za szkody”, co w świetle celu niniejszego artykułu rodzi pytanie o relację, jaka zachodzi między przepisami obu ustaw dotyczącymi odpowiedzialności prewencyjnej. Zauważyć należy przy tym, że identyczne sformułowanie zostało zastosowane w art. 325 p.o.ś.²⁴, a przedstawiciele doktryny zgodnie uznali, że przepis ten dotyczy jedynie odpowiedzialności odszkodowawczej, nie zaś prewencyjnej²⁵. Jednakże, w mojej ocenie, analogiczna reguła do tej zawartej w art. 322 p.o.ś. dotyczy również cywilnoprawnej odpowiedzialności prewencyjnej²⁶. Intencją prawodawcy nie było bowiem stworzenie nowego, odrębnego reżimu takiej odpowiedzialności. Jedynym przepisem realizującym taki cel zamieszczonym w ustawie — Prawo ochrony środowiska jest analizowany art. 323 p.o.ś. Od racjonalnego ustawodawcy tworzącego nowy, szczególnie reżim odpowiedzialności należałoby oczekiwać wprowadzenia przynajmniej kilku przepisów regulujących tę materię, w dodatku w sposób istotnie odmienny od dotychczasowych rozwiązań. Mając na uwadze cel ustawy — zapewnienie bardziej efektywnej ochrony środowiska — zasadne jest twierdzenie, że prawodawca zamierzał wzmocnić istniejącą już cywilnoprawną ochronę prewencyjną.

Tym samym, dokonując wykładni art. 323 ust. 1 p.o.ś., należy mieć na względzie, że regulacja miała stanowić udogodnienie dla podnoszących roszczenia prewencyjne, którzy do chwili wejścia w życie tego przepisu roszczenia takie mogli opierać jedynie na instrumentach uregulowanych w kodeksie cywilnym, z założenia

powiedzialności cywilnej (art. 129–136 p.o.ś.), które szerzej opisuje m.in. E. Janeczko: *Niektóre...*, *op. cit.*, s. 61–76.

²¹ Tj. środowisko w rozumieniu art. 3 pkt 39 p.o.ś.

²² Definicja została sformułowana w art. 3 pkt 11 p.o.ś.

²³ B. Rakoczy wskazuje, że „każde oddziaływanie na środowisko może rodzić odpowiedzialność odszkodowawczą” — B. Rakoczy (w.): *Prawo...*, *op. cit.*, s. 591.

²⁴ Zgodnie z tą regulacją odpowiedzialności za szkody wyrządzone oddziaływaniem na środowisko nie wyłącza okoliczność, że działalność będąca przyczyną powstania szkód jest prowadzona na podstawie decyzji i w jej granicach.

²⁵ K. Gruszecki: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 1019–1020; B. Rakoczy (w.): *Prawo...*, *op. cit.*, s. 597; M. Lemkowska: *Pojęcie szkody i odpowiedzialności prawnej jako podstawa kształtowania produktu ubezpieczenia środowiska*, *Przegląd Prawa Ochrony Środowiska* 2016, nr 2, s. 66–67.

²⁶ Podobnie, jednakże bez przedstawiania argumentacji: A. Lipiński (w.): *Ustawa...*, *op. cit.*, s. 807, 809; M. Bar (w.): M. Górski i in.: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 861.

niedostosowanych do zapewnienia skuteczniejszej ochrony środowiska, lecz ochrony praw podmiotowych.

Przed przystąpieniem do dalszych rozważań należy wskazać, że art. 323 ust. 1 p.o.ś. stanowi samodzielną podstawę prawną do formułowania roszczeń zapobiegawczych²⁷, nie zaś jedynie regulację modyfikującą środki prewencyjne uregulowane w kodeksie cywilnym²⁸.

2. ROSZCZENIA PREWENCYJNE WYKORZYSTYWANE W CELACH ZWIĄZANYCH Z OCHRONĄ ŚRODOWISKA UREGULOWANE W KODEKSIE CYWILNYM

Pomimo tego, że ustawodawca, tworząc regulacje kodeksu cywilnego, nie czynił tego z myślą o ochronie środowiska, niektóre przepisy tego aktu prawnego wykorzystywane są, pośrednio, właśnie w takim celu²⁹. Największe znaczenie dla ochrony środowiska mają: roszczenie negatoryjne, roszczenie odszkodowawcze formułowane w oparciu o art. 435 § 1 k.c. oraz generalna akcja prewencyjna³⁰ uregulowana w art. 439 k.c. Z uwagi na to, że niniejszy artykuł dotyczy jedynie prewencyjnej funkcji art. 323 ust. 1 p.o.ś., analiza art. 435 § 1 k.c., który reguluje odpowiedzialność odszkodowawczą, została pominięta.

3. ART. 323 UST. 1 P.O.Ś. A ART. 144 K.C. W ZW. Z ART. 222 § 2 K.C. — ZAKRES ZASTOSOWANIA

Actio negatoria to roszczenie przysługujące właścicielowi³¹ przeciwko osobie, która narusza własność w inny sposób aniżeli przez pozbawienie faktycznego władztwa

²⁷ P. Machnikowski, A. Śmieja (w.): *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2018, s. 700; K. Padrak, M. Solan: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w Prawie ochrony środowiska*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 2009, nr 5, s. 11; K. Padrak: *Odpowiedzialność cywilna w Prawie ochrony środowiska*, Zamówienia Publiczne. Doradca 2006, nr 2, s. 57; A. Wilk: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 238, 242, oraz M. Bar (w.) M. Górski i in.: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 865, która wskazuje, że art. 323 ust. 1 p.o.ś. stanowi samodzielną, dodatkową w stosunku do przepisów kodeksu cywilnego podstawę roszczeń odszkodowawczych. Uznać można, że przywołana autorka prezentuje podobny pogląd w odniesieniu do roszczenia prewencyjnego.

²⁸ Należy go traktować jako przepis centralny, nie zaś jako przepis modyfikujący przepis centralny — por. M. Zieliński: *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2006, s. 118.

²⁹ G. Domański: *Roszczenie quasi-negatoryjne z art. 81 ust. 1 ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska*, *Nowe Prawo* 1982, nr 1–2, s. 3–4; M. Górski, A. Jaworowicz-Rudolf (w.): *Prawo ochrony...*, *op. cit.*, s. 220–221; A. Lipiński: *Prawne...*, *op. cit.*, s. 306; R. Mikosz: *Prewencyjna...*, *op. cit.*, s. 13; B. Rakoczy: *Wykorzystanie...*, *op. cit.*, s. 75–82.

³⁰ P. Machnikowski, A. Śmieja (w.): *System...*, *op. cit.*, t. 6, s. 672; W. Borysiak: komentarz do art. 439 k.c. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, *Zobowiązania*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020, Legalis, nb 4; R. Kaspryszyn: *Ius incognitum? Treść roszczenia prewencyjnego z art. 439 k.c.*, *Radca Prawny* 1998, nr 6, s. 50.

³¹ Zauważyć należy, że *actio negatoria* może być także stosowana m.in. do ochrony: ograniczonych praw rzeczowych (art. 251 k.c.), uprawnień wynikających z umowy najmu (art. 690 k.c.), dzierżawy (art. 694 k.c.) czy

nad rzeczą. Uprawniony może na tej podstawie domagać się przywrócenia stanu zgodnego z prawem oraz zaniechania dalszych naruszeń. Przykładem takiego rodzaju naruszeń są immisje pośrednie — działania właściciela podejmowane na jego nieruchomości w ramach przysługującego mu prawa własności, które wpływają na nieruchomości sąsiednie³². W orzecznictwie za immisje takie uznano między innymi: podtopienie gruntu sąsiada spowodowane spływem wód opadowych³³, zanieczyszczenie wód szkodliwymi substancjami, dopuszczenie do takiego rozrostu drzew, że ich gałęzie zmniejszają nasłonecznienie sąsiedniej nieruchomości³⁴, emisję hałasu³⁵, dymów, pyłów, gazów³⁶ czy zapachów³⁷. Zakres dozwolonych immisji pośrednich wyznacza art. 144 k.c., zgodnie z którym właściciel nieruchomości powinien przy wykonywaniu swego prawa powstrzymać się od działań, które by zakłócały korzystanie z nieruchomości sąsiednich ponad przeciętną miarę, wynikającą ze społeczno-gospodarczego przeznaczenia nieruchomości i stosunków miejscowych. Jako że działania kwalifikowane jako immisje pośrednie mogą mieć wpływ również na stan środowiska, w wielu przypadkach roszczenie oparte na podstawie art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c. będzie służyć nie tylko ochronie własności, lecz także — pośrednio — ochronie środowiska³⁸. Tym samym, mając na uwadze, że roszczenie negatoryjne może pełnić funkcję prewencyjną³⁹ — czy wręcz stanowi ono modelową postać odpowiedzialności prewencyjnej⁴⁰ — zasadne jest porównanie tej konstrukcji z normą wynikającą z art. 323 ust. 1 p.o.ś.

też spółdzielczego lokatorskiego prawa do lokalu — E. Gniewek (w:) *System prawa prywatnego*, t. 3, *Prawo rzeczowe*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2013, s. 952. Warto wspomnieć, że podobne środki obrony przysługują na mocy art. 344 § 1 zd. 1 k.c. również posiadaczowi — ich znaczenie analizuje A. Agopszowicz: *Cywilnoprawne środki ochrony biologicznego środowiska człowieka (zarys problemu)* (w:) *Wybrane zagadnienia biologiczno-prawnej ochrony i kształtowania środowiska*, pod red. A. Agopszowicza, Katowice 1975, s. 60–62.

³² Immisje pośrednie należy odróżnić od immisji bezpośrednich, za które uznaje się świadome, celowe kierowanie na inne nieruchomości szkodliwych substancji (płynów, ścieków itp.), za pomocą odpowiednich, chociażby prymitywnych instalacji (rowy, rury, dmuchawy itp.) — por. E. Gniewek (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 3, s. 412.

³³ Uchwała SN z dnia 7 sierpnia 1985 r., III CZP 45/85, OSNC 1986, nr 6, poz. 91.

³⁴ Wyrok SN z dnia 22 czerwca 1972 r., III CRN 126/72, OSNC 1973, nr 3, poz. 45.

³⁵ Wyrok SN z dnia 3 lipca 1969 r., II CR 208/69, OSP 1971, z. 5, poz. 87; uchwała SN z dnia 4 marca 1975 r., III CZP 89/74, OSNC 1976, nr 1, poz. 7.

³⁶ Orzeczenie GKA z dnia 15 grudnia 1962 r., BO 7209/62, Państwo i Prawo 1963, z. 12, s. 966–967.

³⁷ Wyrok SO w Rzeszowie z dnia 19 sierpnia 2016 r., VI GC 2/14, LEX nr 2110856. Przykłady tych oddziaływań szerzej opisuje W. Katner: *Ochrona własności nieruchomości przed naruszeniami pośrednimi*, Warszawa 1982, s. 35–50.

³⁸ W. Katner: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 176–177; *idem*: *Wykorzystanie środków prawa cywilnego dla ochrony środowiska człowieka*, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1979, z. 11, s. 64–65. Wydaje się, że z tego względu stosunkowo rzadko sprawy, w których powód korzysta z *actio negatoria*, klasyfikowane są jako sprawy z zakresu ochrony środowiska. Takie założenie pozwala zrozumieć, dlaczego ze 117 spraw, które w latach 1978–1980 wpłynęły do Sądu Najwyższego, tylko w jednej powód wystąpił z roszczeniem opartym na art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c. — por. J.J. Skoczylas: *Cywilnoprawne środki ochrony środowiska*, Warszawa 1986, s. 190–193.

³⁹ W. Katner: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 73; *idem*: *Glosa do wyroku SN z 3 czerwca 1983 r., III CRN 100/83*, Nowe Prawo 1984, nr 10, s. 122–123; wyrok SN z dnia 3 czerwca 1983 r., III CRN 100/83, OSNC 1984, nr 1, poz. 10. Wyrok ten został skrytykowany przez A. Agopszowicza, który twierdzi, że do sytuacji, w których istnieje jedynie groźba naruszenia własności, a nie jej naruszenie, nie znajduje zastosowania roszczenie negatoryjne — A. Agopszowicz: *Glosa do wyroku SN z dnia 3 czerwca 1983 r., III CRN 100/83*, OSPiKA 1985, z. 4, poz. 77.

⁴⁰ W. Radecki: *Odpowiedzialność prawna...*, *op. cit.*, s. 95.

Z propozycją postrzegania art. 323 ust. 1 p.o.ś. jako roszczenia quasi-negatoryjnego wystąpił Bartosz Draniewicz⁴¹, wskazując na pierwowzór tej regulacji — art. 81 ust. 1 ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska⁴². Zgodnie z tym przepisem właściciel lub posiadacz nieruchomości, z której korzystanie było połączone z uciążliwościami powodowanymi naruszeniem przepisów o ochronie środowiska, mógł wystąpić do sądu z roszczeniem o zaniechanie takiego naruszenia przeciwko jednostce organizacyjnej lub osobie fizycznej dopuszczającej się naruszenia⁴³. Wobec podobieństwa tej regulacji do norm wynikających z art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c. wśród przedstawicieli doktryny doszło do polaryzacji poglądów na tle relacji, w jakiej art. 81 ust. 1 u.o.k.ś. pozostawał do przepisów kodeksu cywilnego. W tym zakresie można wyróżnić dwa główne⁴⁴ stanowiska — pierwsze zakładało, że art. 81 ust. 1 u.o.k.ś. stanowi *lex specialis* względem norm wynikających z kodeksu cywilnego, zatem w przypadku spraw z zakresu ochrony środowiska nie było dopuszczalne występowanie z roszczeniem negatoryjnym⁴⁵, zgodnie zaś z drugim w przypadku zbiegu roszczeń wynikających z omawianych ustaw powodowi przysługiwało prawo wyboru, na którym przepisie oprze swoje żądanie⁴⁶. W argumentacji przywoływano przede wszystkim brzmienie art. 111 ust. 1 u.o.k.ś., zgodnie z którym w razie zbiegu przepisów⁴⁷ tej ustawy oraz innych przepisów o ochronie środowiska, obowiązujących w dniu wejścia w życie

⁴¹ B. Draniewicz: *Odpowiedzialność cywilnoprawna za szkodę wyrządzoną w środowisku przez zakład o zwiększonym lub dużym ryzyku — wybrane zagadnienia*, Prawo i Środowisko 2003, nr 1, s. 103.

⁴² Ustawa z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska (t.j. Dz. U. z 1994 r. Nr 49, poz. 196); dalej: u.o.k.ś.

⁴³ Przez pojęcie uciążliwości dla środowiska, stosownie do art. 3 pkt 6 u.o.k.ś., należało rozumieć zjawiska fizyczne lub stany utrudniające życie albo dokuczliwe dla otaczającego środowiska, a zwłaszcza hałas, wibracje, zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego i zanieczyszczenie odpadami. Za szkodliwe uciążliwości dla środowiska uważano zaś wymienione wyżej zjawiska lub stany o natężeniu utrudniającym życie albo dokuczliwe dla środowiska w stopniu powodującym zagrożenie zdrowia ludzi, uszkodzenie albo zniszczenie środowiska.

⁴⁴ Odnotować należy, że część przedstawicieli doktryny ograniczyła się do dostrzeżenia problemu, nie przedstawiając ani też nie opowiadając się za żadną z koncepcji jego rozwiązania: M. Smólska-Korpała: *Ochrona dóbr osobistych w świetle ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska*, Nowe Prawo 1981, nr 3, s. 5–6; R. Mikosz: *Prewencyjna...*, *op. cit.*, s. 72–77.

⁴⁵ J.J. Skoczylas: *Cywilistycznoprawna ochrona środowiska według ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska*, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny 1981, z. 1, s. 134 (autor zaprezentował wcześniej odmienne stanowisko — zob. przypis poniżej); R. Czarnecki: *Ochrona środowiska za pomocą środków cywilnoprawnych po wejściu w życie ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska*, Paestra 1981, z. 6, s. 38; G. Domański: *Roszczenie quasi-negatoryjne...*, *op. cit.*, s. 3–4, 8; postanowienie SN z dnia 20 lipca 1984 r., II CR 5/84, Państwo i Prawo 1988, z. 2, s. 142–143. Nadmienić należy, że G. Domański podkreślał, iż wprowadzenie roszczenia quasi-negatoryjnego jest merytorycznie błędne — ustawodawca poważnie bowiem ograniczył możliwość stosowania art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c., które dają uprawnionemu dalej idącą ochronę niż roszczenie z art. 81 ust. 1 u.o.k.ś. — G. Domański: *Roszczenie quasi-negatoryjne...*, *op. cit.*, s. 10.

⁴⁶ W. Katner: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 179; J.J. Skoczylas: *Ochrona środowiska według przepisów o dobrach osobistych*, Nowe Prawo 1980, nr 7–8, s. 28; tak również, jak się wydaje, B. Kordasiewicz: *Glosa do postanowienie SN z dnia 20 lipca 1984 r., II CR 5/84*, Państwo i Prawo 1988, z. 2, s. 143–146.

⁴⁷ Zastosowanie tego sformułowania budziło uzasadnione wątpliwości — B. Kordasiewicz: *Glosa...*, *op. cit.*, s. 145.

ustawy, stosować należało przepisy ustawy środowiskowej. Wątpliwości dotyczyły przede wszystkim tego, czy regulacje kodeksu cywilnego należało postrzegać jako „przepisy związane z ochroną środowiska”⁴⁸. Zaznaczyć także należy, że zwolennicy drugiej koncepcji podnosili również argumenty natury celowościowej, twierdząc, że prawodawca, przyjmując ustawę o ochronie i kształtowaniu środowiska, zamierzał zapewnić skuteczniejszą ochronę środowiska, nie zaś zmniejszyć katalog wykorzystywanych w tym celu instrumentów⁴⁹.

Należy jednak odnotować, że stosunek art. 323 ust. 1 p.o.ś. do *actio negatoria* nie stanowił przedmiotu większego zainteresowania cywilistów. Wynika to przede wszystkim z różnic między zakresami zastosowania przywołanych przepisów środowiskowych. Formułując art. 323 ust. 1 p.o.ś., prawodawca zrezygnował bowiem z posługiwania się kryterium związanym ze stosunkiem do nieruchomości dla określenia podmiotów czynnie legitymowanych do wystąpienia z roszczeniem⁵⁰, stosując szeroką formułę „każdy, komu”⁵¹. Możliwość wystąpienia z roszczeniem prewencyjnym zależy obecnie wyłącznie od tego, czy danemu podmiotowi bezpośrednio zagraża szkoda, której źródłem jest bezprawne oddziaływanie na środowisko. Stan zagrożenia powstaniem szkody nie musi dotyczyć uszczerbków związanych z ograniczeniem możliwości korzystania z nieruchomości, jak wymagał tego art. 81 ust. 1 u.o.k.ś. Określanie roszczenia z art. 323 ust. 1 p.o.ś. mianem roszczenia quasi-negatoryjnego nie wydaje się więc prawidłowe i oddające istotę tej regulacji.

W konsekwencji należy stwierdzić, że zakresy zastosowania norm odkodowanych z art. 323 ust. 1 p.o.ś. oraz art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c. krzyżują się, lecz jedynie w pewnym zakresie. W przypadku zbiegu tych roszczeń⁵² uprawnionemu przysługuje prawo wyboru tej podstawy, która jest dla niego korzystniejszej.

⁴⁸ Takie stanowisko prezentował R. Czarnecki: *Ochrona..., op. cit.*, s. 35–37; odmienny i trafny pogląd wyrazili zaś m.in.: B. Kordasiewicz: *Glosa..., op. cit.*, s. 145; G. Domański: *Roszczenie quasi-negatoryjne..., op. cit.*, s. 7–8; W. Katner: *Zagadnienia cywilistyczne ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska (w:) Studia z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowej prof. dr. hab. Adama Szpunara*, pod red. A. Rembielińskiego, Warszawa–Łódź 1983, s. 350; J. Kaspryszyn: *Roszczenie z art. 439 k.c. a inne instytucje ochrony prewencyjnej. Próba określenia wzajemnych relacji*, Palestra 1999, z. 9–10, s. 17; R. Kasprzyk: *Akcja prewencyjna o ochronę środowiska*, Palestra 1990, z. 11–12, s. 22; W. Katner: *Ochrona..., op. cit.*, s. 179–180. Jak się wydaje również R. Mikosz: *Prewencyjna..., op. cit.*, s. 75.

⁴⁹ W. Radecki: *Odpowiedzialność cywilna..., op. cit.*, s. 112; *idem (w:) Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska. Komentarz*, pod red. J. Sommera, Wrocław 1995, s. 289–290; J.J. Skoczylas: *Ochrona środowiska..., op. cit.*, s. 28.

⁵⁰ W. Radecki: *Odpowiedzialność prawna..., op. cit.*, s. 105–106; B. Draniewicz: *Odpowiedzialność cywilnoprawna za szkodę..., op. cit.*, s. 104. Jest to zgodne z postulatem wyrażonym przez W. Katnera i M. Pyziak-Szafnicką — W. Katner, M. Pyziak-Szafnicka: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w ustawie o ochronie środowiska (uwagi de lege ferenda)*, *Ochrona Środowiska. Prawo i Polityka* 1996, nr 3, s. 8.

⁵¹ P. Mazur wskazuje nawet, że krąg tych osób jest szerszy niż grono podmiotów, które wystąpić mogłyby w tym samym stanie faktycznym z powództwem na podstawie art. 24 § 1 k.c., art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c. czy też art. 435 k.c. — P. Mazur: *Formy zbiorowe ochrony prawa osobistego do środowiska*, *Państwo i Prawo* 2006, z. 5, s. 105–106.

⁵² Zbieg ten stanowi konsekwencję zbiegu norm, przy czym pojęcia te rozumiem zgodnie z E. Łętowską: *Zbieg norm w prawie cywilnym*, Warszawa 2002, s. 14–15; E. Łętowska, K. Osajda: *Zbieg norm prawa cywilnego (w:) System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne — część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012,

sza⁵³. Kluczowym kryterium dokonania tego wyboru w wielu stanach faktycznych będzie, w mojej ocenie, możliwość wykazania bezprawności oddziaływania na środowisko. Przesłanka ta jest niezbędna, by powołać się na art. 323 ust. 1 p.o.ś. Dla skutecznego wystąpienia z roszczeniem negatoryjnym wystarczające jest natomiast dowiedzenie, że oddziaływanie kwalifikowane jako immisja zakłóca korzystanie z nieruchomości ponad przeciętną miarę, wynikającą ze społeczno-gospodarczego przeznaczenia nieruchomości i stosunków miejscowych. W orzecznictwie uznano, że kryteria wskazane w art. 144 k.c. mają charakter autonomiczny⁵⁴, a fakt korzystania z nieruchomości zgodnie z treścią decyzji administracyjnych nie ma rozstrzygającego wpływu na ocenę, czy zachowana została przeciętna miara zakłóceń⁵⁵. W podobny sposób oceniana jest także kwestia dotrzymywania standardów określonych bezpośrednio przez przepisy ustaw czy aktów wykonawczych⁵⁶.

4. ART. 323 UST. 1 P.O.Ś. A ART. 439 K.C. — ZAKRES ZASTOSOWANIA

Zgodnie z art. 439 k.c. ten, komu skutek zachowania się innej osoby, w szczególności skutek braku należytego nadzoru nad ruchem kierowanego przez nią przedsiębiorstwa lub zakładu albo nad stanem posiadanego przez nią budynku lub innego urządzenia, zagraża bezpośrednio szkoda, może żądać, ażeby osoba ta przedsięwzięła środki niezbędne do odwrócenia grożącego niebezpieczeństwa, a w razie potrzeby także, by dała odpowiednie zabezpieczenie.

s. 550–552. Por. A. Ohanowicz: *Zbieg norm w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 1963; *idem*: *Zbieg norm w kodeksie cywilnym*, Nowe Prawo 1966, nr 12, s. 1503–1513.

⁵³ Wyrok SO w Rzeszowie z dnia 19 sierpnia 2016 r., VI GC 2/14, LEX nr 2110856; J.J. Skoczyła: *Odpowiedzialność cywilna...*, *op. cit.*, s. 68.

⁵⁴ Wyrok SN z dnia 10 lipca 2003 r., I CKN 497/01, LEX nr 121698.

⁵⁵ Wyrok SN z dnia 3 czerwca 1983 r., III CRN 100/83, OSNC 1984, nr 1, poz. 10; wyrok SN z dnia 10 lipca 2003 r., I CKN 497/01, LEX nr 121698; wyrok SN z dnia 26 kwietnia 2006 r., V CSK 20/06, LEX nr 198525; wyrok SN z dnia 30 września 2008 r., II CSK 169/08, LEX nr 465949; wyrok SN z dnia 8 stycznia 2009 r., I CNP 82/08, LEX nr 508833. Należy odnotować, że odmienne stanowisko prezentowane jest w przypadkach, w których decyzją administracyjną jest pozwolenie na budowę — SN uznawał, iż uzyskanie ostatecznej decyzji wyłącza możliwość przyznania ochrony na podstawie roszczenia negatoryjnego — wyrok SN z dnia 19 marca 1987 r., III CRN 53/87, OSP 1988, z. 7, poz. 173. W wyroku z dnia 16 grudnia 1992 r., I CRN 188/92, OSNC 1993, nr 5, poz. 90, SN wskazał zaś, że uwzględnienie roszczenia opartego na art. 144 k.c. w zw. z art. 222 § 2 k.c. nie może polegać na rozbiórce obiektu. Sąd w postępowaniu cywilnym jest bowiem związany ostateczną decyzją udzielającą pozwolenia na budowę — a więc ustaleniami uprawniającymi inwestora do wykonania robót budowlanych. Nie ma jednak przeszkód, by w ramach ochrony negatoryjnej nakazać realizującemu prace budowlane podjęcie innych działań czy też zaniechań, które prowadzić będą do przywrócenia powodowi niezakłóconego prawa do korzystania z nieruchomości. Stanowisko to wydaje się prawidłowe.

⁵⁶ J.S. Piątkowski (w:) *System prawa cywilnego*, t. 2, *Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, pod red. J. Ignatowicza, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1981, s. 127–128; W. Katner: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 89; wyrok SN z dnia 10 lipca 2003 r., I CKN 497/01, LEX nr 121698.

Legitymacja czynna do wystąpienia z roszczeniem prewencyjnym na podstawie art. 323 ust. 1 p.o.ś., podobnie jak na gruncie art. 439 k.c., przysługuje każdemu, komu szkoda bezpośrednio zagraża. W przypadku obu analizowanych przepisów uznaje się, że bezpośrednie zagrożenie szkodą obejmuje zarówno szkody na mieniu, jak i na osobie⁵⁷. Na gruncie art. 439 k.c. sporne jest natomiast, czy regulacja ta chroni wyłącznie przed powstaniem szkód majątkowych⁵⁸, czy też dotyczy również sytuacji, w których może powstać szkoda niemajątkowa⁵⁹. Wydaje się, że przepis ten należy interpretować szeroko — trudno bowiem wskazać argumenty przemawiające za przyjęciem, że roszczenia z art. 439 k.c. miałyby przysługiwać wyłącznie w przypadku wysokiego prawdopodobieństwa wyrządzenia szkody majątkowej. Przekonujący jest także analogiczny pogląd wyrażony przez Magdalenę Bar na gruncie ustawy — Prawo ochrony środowiska⁶⁰.

Przy wykładni obu przepisów również wymóg bezpośredniości powinien być rozumiany podobnie. Kryterium to należy odnosić nie do możliwości powstania szkody, lecz do stanu zagrożenia jej zaistnieniem⁶¹. Bezpośredniość może wyrażać się w wysokim, graniczącym z pewnością, prawdopodobieństwie wystąpienia szkody⁶², realnością zagrożenia niebezpieczeństwem⁶³ czy powszechnością takiego zagrożenia⁶⁴. Nie ma natomiast rozstrzygającego znaczenia to, czy szkoda powstanie w krótkim czasie⁶⁵. W doktrynie zwraca się uwagę także na konieczność skonkre-

⁵⁷ W odniesieniu do art. 323 ust. 1 p.o.ś.: W. Radecki: *Odpowiedzialność prawna...*, *op. cit.*, s. 104. Odnośnie do art. 439 k.c.: B. Lewaszkiwicz-Petrykowska: *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 1974, t. XIII, s. 48; W. Katner: *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie w stosunkach sąsiedzkich*, *Nowe Prawo* 1979, nr 12, s. 41; *idem*: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 153; W. Radecki: *Odpowiedzialność cywilna...*, *op. cit.*, s. 116.

⁵⁸ B. Lewaszkiwicz-Petrykowska: *Roszczenie...*, *op. cit.*, s. 48; A. Agopszowicz: *Obowiązek zapobieżenia szkodzie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978, s. 12–13; W. Katner: *Roszczenie...*, *op. cit.*, s. 41; J.J. Skoczylas: *Cywilnoprawne środki...*, *op. cit.*, s. 142; R. Mikosz: *Prewencyjna...*, *op. cit.*, s. 88, oraz W. Czachórski (w:) *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 655–656.

⁵⁹ W. Katner: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 153; W. Dubis (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2019, s. 967; M. Safjan (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz do art. 1–449*¹⁰, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, s. 1536; W. Borysiak: *komentarz...*, *op. cit.*, nb 16; T. Antoszek (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019, s. 795, oraz wyrok SA w Gdańsku z dnia 25 listopada 2014 r., V ACa 637/14, LEX nr 1651858.

⁶⁰ M. Bar (w:) M. Górski i in.: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 865.

⁶¹ P. Machnikowski, A. Śmieja (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, s. 676; W. Borysiak: *komentarz...*, *op. cit.*, nb 43; T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 797.

⁶² W. Dubis (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 967; M. Safjan (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 1536; B. Draniewicz: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w prawie...*, *op. cit.*, s. 57; postanowienie SO w Gliwicach z dnia 11 lutego 2015 r., II Co 11/15, LEX nr 1832038; wyrok SO w Kielcach z dnia 25 stycznia 2016 r., II Ca 1416/15, LEX nr 1994764; wyrok SO w Słupsku z dnia 1 czerwca 2020 r., I C 386/20, LEX nr 3028302.

⁶³ T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 797–798; W. Borysiak: *komentarz...*, *op. cit.*, nb 44; P. Machnikowski, A. Śmieja (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, s. 676.

⁶⁴ T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 797–798.

⁶⁵ R. Mikosz: *Prewencyjna...*, *op. cit.*, s. 94; T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 798; B. Draniewicz: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w prawie...*, *op. cit.*, s. 57; tak również wyrok SN z dnia 9 stycznia 2014 r., V CSK 101/13, OSNC 2014, nr 10, poz. 104. W odniesieniu do art. 323 ust. 1 p.o.ś.: W. Radecki: *Odpowiedzialność prawna...*, *op. cit.*, s. 104–105; M. Bar (w:) M. Górski i in.: *Prawo...*, *op. cit.*, s. 866.

tyzowania się możliwości wystąpienia szkody⁶⁶. Zaznaczyć należy, że wymóg bezpośredniości stanowić ma przesłankę zawężającą możliwość wystąpienia z roszczeniem prewencyjnym na gruncie obu analizowanych ustaw⁶⁷. Jednocześnie analiza skromnego orzecznictwa do badanych przepisów⁶⁸ prowadzi do wniosku, że przesłanka ta interpretowana jest dość wąsko. Dla przykładu, w wyroku z dnia 29 stycznia 2002 r. Sąd Najwyższy uznał, że prowadzenie eksploatacji górniczej, której szkodliwe skutki ujawnią się na nieruchomości powoda dopiero za kilkanaście lat, nie pozwalają na skuteczne domaganie się, by wznoszony przez niego budynek został dodatkowo odpowiednio zabezpieczony⁶⁹. Sąd Apelacyjny w Warszawie stwierdził zaś, że organizacja ekologiczna wnosząca o zaprzestanie przez koło łowieckie prowadzenia działalności powodującej zagrożenie dla środowiska jako dobra wspólnego, co nastąpić miało poprzez „zakazanie pozyskiwania zwierzyny, wydawania zgody na wykonywanie polowania, dokonywanie odłowu drapieżników oraz odłowu lub odstrzału redukcyjnego zwierzyny”, nie przedstawiła dowodów potwierdzających, że pozwane koło rzeczywiście zamierza prowadzić takie działania⁷⁰. W obu orzeczeniach sądy uznały, że stan zagrożenia wystąpienia szkodą nie był bezpośredni.

Analizowane przepisy odmiennie określają źródło powstania niebezpieczeństwa. By zastosować art. 439 k.c., bezpośrednie zagrożenie szkodą musi zostać wywołane przez „zachowanie innej osoby”, a zatem przez jej działania albo zaniechania⁷¹. Katalog sytuacji wymienionych w art. 439 k.c. — brak należytego nadzoru nad ruchem kierowanego przedsiębiorstwa lub zakładu, stanem posiadanego

⁶⁶ B. Lewaszkiewicz-Petrykowska: *Roszczenie...*, *op. cit.*, s. 48; W. Czachórski (w:) *System...*, *op. cit.*, s. 656; W. Borysiak: komentarz..., *op. cit.*, nb 46.

⁶⁷ T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 797; P. Machnikowski, A. Śmieja (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, s. 676; R. Mikosz: *Prewencyjna...*, *op. cit.*, s. 93.

⁶⁸ Mimo że art. 439 k.c. obowiązuje od ponad 65 lat, opublikowanych zostało mniej niż 60 orzeczeń sądów powszechnych dotyczących tej regulacji. Warto przywołać także wnioski Wojciecha Katnera z prowadzonego badania orzecznictwa sądów rejonowych i wojewódzkich z lat 1971–1975, z których wynika, że wśród 195 spraw z zakresu ochrony środowiska jedynie w 3 przypadkach art. 439 k.c. stanowił podstawę powództwa — W. Katner: *Wykorzystanie środków...*, *op. cit.*, s. 54, 61, 67. Art. 323 ust. 1 p.o.ś. stanowił zaś przedmiot mniej niż 10 opublikowanych orzeczeń sądów powszechnych, przy czym jedynie 1 z nich dotyczyło roszczeń prewencyjnych.

⁶⁹ Tak wyrok SN z dnia 29 stycznia 2002 r., V CKN 690/00, LEX nr 54344. Podobny pogląd wyrażony został w wyroku SR Szczecin-Prawobrzeże i Zachód w Szczecinie z dnia 10 kwietnia 2017 r., III C 839/15, LEX nr 2300493, w którym odmówiono uwzględnienia roszczenia prewencyjnego polegającego na usunięciu dwóch topoli rosnących na sąsiedniej nieruchomości, które w ocenie powódki powodowały niebezpieczeństwo dla jej zdrowia i życia. Biegły ocenił jednak, że zniszczenie się niebezpieczeństwa — odłamanie się któregoś z konarów drzew — może wystąpić w przedziale 2–5 lat, co skłoniło orzekający sąd do uznania, że stan bezpośredniego zagrożenia szkodą w tym wypadku nie zaistniał.

⁷⁰ Odnotać warto, że sąd uznał, iż „prowadzenie jakichkolwiek działań, które nazywane są w zarzucie quasi-gospodarką łowiecką, ewidentnie stanowi dla środowiska naturalnego co najmniej zagrożenie, jeśli już nie szkoda” — wyrok SA w Warszawie z dnia 30 maja 2019 r., I ACa 169/19, LEX nr 2689760.

⁷¹ A. Agopszowicz: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 16; W. Dubis (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 967; M. Safjan (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 1534; W. Borysiak: komentarz..., *op. cit.*, nb 30; T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 798. Odmiennie J. Szachulowicz: *Odpowiedzialność deliktowa przedsiębiorstw państwowych wprawianych w ruch siłami przyrody*, Warszawa 1968, s. 100; B. Lewaszkiewicz-Petrykowska: *Roszczenie...*, *op. cit.*, s. 50.

budynku lub urzędnika — ma charakter jedynie przykładowy. Sporne jest jednak to, jakimi cechami powinno odznaczać się owo zachowanie, by uprawniony podmiot mógł skutecznie wystąpić z roszczeniem prewencyjnym. Alfred Ohanowicz twierdził, że dla zastosowania analizowanego przepisu wystarcza zaistnienie jakiegokolwiek związku między zachowaniem podmiotu a bezpośrednim niebezpieczeństwem powstania szkody. Nie jest przy tym konieczne, aby zachowanie to było sprzeczne z obowiązującym prawem⁷². Jan Szachułowicz wymagał, by legitymowanemu biernie można było przypisać winę⁷³. Z kolei Biruta Lewaszkiwicz-Petrykowska stanęła na stanowisku, że postępowanie tego podmiotu musi cechować się obiektywną nagannością⁷⁴. Antoni Agopszowicz stwierdził natomiast, że dla zastosowania generalnego roszczenia prewencyjnego wykazać należy takie przesłanki, jakie należałoby udowodnić, by przypisać danej osobie odpowiedzialność odszkodowawczą w przypadku rzeczywistego wyrządzenia szkody⁷⁵. Wobec każdej z przytoczonych koncepcji wysunięto jednak przekonujące kontrargumenty⁷⁶.

Za dominujące uznać należy ostatnie z zaprezentowanych stanowisk⁷⁷. Warto jednak odnotować, że znaczna część przedstawicieli doktryny podziela pogląd Bi-

⁷² A. Ohanowicz: *Zbieg norm w kodeksie...*, *op. cit.*, s. 1510.

⁷³ J. Szachułowicz: *Odpowiedzialność deliktowa...*, *op. cit.*, s. 85; W. Bogusławski: *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie (art. 439 k.c.)*, *Nowe Prawo* 1981, nr 4, s. 33–38; J. Kaspryszyn: *Podstawa odpowiedzialności prewencyjnej z art. 439 k.c. Przegląd stanowisk*, *Palestra* 1998, z. 11–12, s. 46–53. W. Czachórski (w:) *System...*, *op. cit.*, s. 657–658, wskazuje, że wiele przemawia za słusznością stanowiska wyrażonego przez A. Agopszowicza, jednak następnie prezentuje argumenty podważające trafność takiego rozumowania. Autor odmawia również słuszności poglądom B. Lewaszkiwicz-Petrykowskiej oraz A. Ohanowicza. Z tych względów, jak się wydaje, W. Czachórski przyznaje rację J. Szachułowiczowi.

⁷⁴ B. Lewaszkiwicz-Petrykowska: *Roszczenie...*, *op. cit.*, s. 52–53. Autorka powołała się na pogląd wyrażony przez W. Czachórskiego w pracy *Prawo zobowiązań w zarysie*, Warszawa 1970, s. 293–294. Autor ten jednak wycofał się z tego stanowiska (na co wskazano w przypisie wyżej).

⁷⁵ A. Agopszowicz: *Roszczenie o odwrócenie grożącego niebezpieczeństwa (art. 439 k.c.)*, *Państwo i Prawo* 1973, z. 4, s. 85; *idem*: *Cywilnoprawne środki ochrony...*, *op. cit.*, s. 64; *idem*: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 13, 88–117.

⁷⁶ Opisują je szerzej J. Kaspryszyn: *Podstawa...*, *op. cit.*, s. 45–53, oraz P. Machnikowski, A. Śmieja (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, s. 676–685. Ostatni z autorów podejmują próbę zajęcia własnego stanowiska, którą podsumowują w następujący sposób: „Warto zaznaczyć, że w praktyce spór o to, czy rozważana obecnie odpowiedzialność znajduje swoje uzasadnienie w zasadzie winy czy też w zasadzie bezprawności, nie ma — w moim odczuciu — tak zasadniczego znaczenia, jakby mogło to wynikać z dotychczasowych dociekań. Wystąpienie z roszczeniem prewencyjnym z natury rzeczy możliwe jest bowiem tylko w tych przypadkach, gdy stan zagrożenia utrzymuje się przez pewien czas (nosi cechy względnej trwałości), gdyż tylko wtedy istnieje szansa, by na drodze sądowej wymusić na stwarzającym zagrożenie podjęcie środków zaradczych mających odwrócić niebezpieczeństwo powstania szkody. Jednak w tego typu stanach faktycznych brak wcześniejszej, niewymuszonej reakcji ze strony pozwanego (reakcji polegającej choćby na zastosowaniu przez niego tymczasowych środków zapobiegawczych), będzie na ogół świadczyć nie tylko o bezprawności zachowania stwarzającego groźbę zaistnienia uszczerbku, ale i o istnieniu winy po stronie tego, kto dopuszcza do tego, aby stan ten się utrzymywał. Najczęściej uzasadni to uwzględnienie powództwa niezależnie od tego, którą z interpretacji art. 439 k.c. konkretny sędzia uzna za najbardziej poprawną”. Warto dodać, że identyczny fragment opublikowany został w poprzednim wydaniu odpowiedniego tomu *Systemu*, którego autorem był wyłącznie A. Śmieja — A. Śmieja (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Zobowiązania — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2014, s. 663.

⁷⁷ J.J. Skoczylas: *Cywilnoprawne środki...*, *op. cit.*, s. 140–142, 146; T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 799–800; W. Dubis (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 967; M. Safjan (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 1535; R. Mikosz: *Prewencyjna...*, *op. cit.*, s. 92–94. Wydaje się, że słuszność A. Agopszowiczowi przyznają również W. Bory-

ruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej, wskazując na konieczność wykazania bezprawności po stronie podmiotu, którego zachowanie stwarza groźbę powstania szkody⁷⁸. Koncepcja ta wydaje się jednak znacząco ograniczać możliwość wykorzystania art. 439 k.c. do eliminacji stanu zagrożenia wywoływanego przez podmioty ponoszące odpowiedzialność na zasadzie ryzyka. Zauważyć należy, że do skutecznego wystąpienia z roszczeniem odszkodowawczym w oparciu o art. 435 § 1 k.c. nie jest konieczne wykazanie bezprawności zachowań podmiotu, który na własny rachunek prowadzi przedsiębiorstwo lub zakład wprawiany w ruch za pomocą sił przyrody. Skoro prowadzący taką jednostkę może ponosić odpowiedzialność odszkodowawczą mimo przestrzegania wszelkich norm (tj. mimo braku bezprawności), to nie sposób twierdzić, że nie obciąża go również generalny obowiązek zapobiegania powstawaniu szkód⁷⁹. Uznanie za trafne stanowiska zaprezentowanego przez Antoniego Agopszowicza sprawi zatem, że z roszczeniem z art. 439 k.c. będzie można wystąpić także w sytuacji, gdy mimo przestrzegania norm prawnych zaistnieje sytuacja bezpośredniego zagrożenia szkodą⁸⁰. Przemawia to za przyjęciem tej koncepcji.

Dla stosowania roszczeń wynikających z art. 323 ust. 1 p.o.ś. w każdym przypadku konieczne jest natomiast wykazanie, że źródłem bezpośredniego zagrożenia szkodą jest „bezwprawne oddziaływanie na środowisko”. Jak już podkreślano, ustawa — Prawo ochrony środowiska zawiera definicję oddziaływania na środowisko. Jest ona jednak definicją cząstkową — art. 3 pkt 11 p.o.ś. wskazuje jedynie, że przez oddziaływanie na środowisko rozumie się również oddziaływanie na zdrowie ludzi. Pojęcie to do tej pory nie zostało dokładniej zdefiniowane w polskim ustawodawstwie⁸¹, lecz nie budzi wątpliwości, że podstawowym przejawem oddziaływania na środowisko jest korzystanie ze środowiska skutkujące powstawaniem emisji⁸². Zgodnie zaś z art. 3 pkt 4 p.o.ś. emisja oznacza wprowadzanie bezpośrednio lub pośrednio, w wyniku działalności człowieka, do powietrza, wody, gleby lub ziemi:

siak: komentarz..., *op. cit.*, nb 39–42, i B. Draniewicz: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w prawie...*, *op. cit.*, s. 61.

⁷⁸ W. Katner: *Roszczenie...*, *op. cit.*, s. 43–46; R. Kasprzyk: *Akcja...*, *op. cit.*, s. 26; *idem*: *Podstawa roszczenia przewencyjnego*, *Palestra* 1989, z. 3, s. 17, 26–33; Z. Radwański, A. Olejniczak: *Zobowiązania — część ogólna*, Warszawa 2012, s. 247; A. Olejniczak (w.): *Kodeks cywilny*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014, s. 528. Tak również wyrok SO w Kielcach z dnia 25 stycznia 2016 r., II Ca 1416/15, LEX nr 1994764.

⁷⁹ Szczegółowe uzasadnienie możliwości zastosowania art. 439 k.c. do sytuacji, w których dany podmiot ponosi odpowiedzialność na zasadzie ryzyka, przedstawia A. Agopszowicz: *Obowiązek...*, *op. cit.*, s. 101–110.

⁸⁰ M. Saffan (w.): *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 1535; W. Borysiak: komentarz..., *op. cit.*, nb 41.

⁸¹ O przyczynach braku wprowadzenia takiej definicji piszą: J. Jendrośka (w.): M. Górski i in.: *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 59–60.

⁸² Art. 4 ust. 1 p.o.ś. stanowi, że powszechne korzystanie ze środowiska obejmuje korzystanie ze środowiska, bez użycia instalacji, w celu zaspokojenia potrzeb osobistych oraz gospodarstwa domowego, w tym wypoczynku oraz uprawiania sportu, w zakresie wprowadzania do środowiska substancji lub energii oraz innych rodzajów powszechnego korzystania z wód w rozumieniu ustawy z dnia 20 lipca 2017 r. — Prawo wodne. Wyróżniono także zwykłe korzystanie ze środowiska oraz szczególne korzystanie ze środowiska, które wykraczają poza ramy korzystania powszechnego.

a) substancji, b) energii, takich jak ciepło, hałas, wibracje lub pola elektromagnetyczne⁸³. Należy uznać, że na gruncie art. 323 ust. 1 p.o.ś. „oddziaływanie na środowisko” obejmować będzie jedynie takie oddziaływania na środowisko, których źródłem jest zachowanie człowieka⁸⁴. Uznać należy, że przepis ten nie dotyczy takich zagrożeń, które są powodowane przez inne zdarzenia, na przykład przez zachowania zwierząt objętych ochroną gatunkową⁸⁵.

Niezbędne jest jednak, aby spowodowane przez dany podmiot oddziaływanie na środowisko miało charakter bezprawny — a zatem by było obiektywnie niezgodne z obowiązującym porządkiem prawnym. Bez wątplenia oddziaływanie będzie bezprawne wówczas, gdy działalność będąca jego źródłem jest prowadzona bez wymaganych decyzji administracyjnych lub z ich naruszeniem⁸⁶. Warto podkreślić, że w analizowanym przypadku nie znajdzie zastosowania przywoływany już art. 325 p.o.ś., zgodnie z którym odpowiedzialności za szkody wyrządzone oddziaływaniem na środowisko nie wyłącza okoliczność, że działalność będąca przyczyną powstania szkód jest prowadzona na podstawie decyzji i w jej granicach. Przepis dotyczy bowiem jedynie odpowiedzialności odszkodowawczej. Wojciech Radecki wskazał jednak, że nawet prowadzenie działalności w sposób zgodny z warunkami określonymi w zezwoleniu administracyjnym nie oznacza automatycznie, że takie oddziaływanie na środowisko nie może zostać uznane za bezprawne w rozumieniu art. 323 ust. 1 p.o.ś. Jego zdaniem bezprawność należy postrzegać jako przekroczenie przeciętnej miary oddziaływań⁸⁷, a więc w sposób podobny jak w przypadku opierania roszczeń prewencyjnych na art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c. Warto również przywołać stanowisko Bartosza Draniewicza, który za bezprawne uważa także naruszenie norm o charakterze ogólnym, takich jak zasady prewencji i przezorności⁸⁸. Pogląd ten, szeroko ujmujący bezprawność, wydaje się szczególnie atrakcyjny dla tych, którzy kierują roszczeniami prewencyjnymi przeciwko podmiotom planującym rozpoczęcie lub rozszerzenie zakresu działalności mogącej wywołać zagrożenie dla środowiska, w odniesieniu do której nie ustanowiono szczegółowych wymogów jej prowadzenia. Obecnie zjawisko to dotyczy przede wszystkim tych rodzajów działalności, które wiążą się z powsta-

⁸³ Ustawa — Prawo ochrony środowiska definiuje również następujące pojęcia: „substancje” (art. 3 pkt 36 p.o.ś.), „hałas” (art. 3 pkt 5 p.o.ś.) oraz „powietrze” (art. 3 pkt 26 p.o.ś.). Warto także zaznaczyć, że w rozumieniu powołanej ustawy emisja jest takim odprowadzaniem substancji, które jest dozwolone, zanieczyszczenie zaś (zgodnie z art. 3 pkt 49 p.o.ś.) stanowi „kwalifikowaną” emisję, która powoduje negatywne skutki dla środowiska, wobec czego jest niedozwolona — M. Górski (w:) M. Górski i in.: *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2019, s. 40–41.

⁸⁴ A. Wilk: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 238.

⁸⁵ A. Lipiński (w:) *Ustawa...*, *op. cit.*, s. 806; M. Bar (w:) *Prawo...*, *op. cit.*, s. 861. Uwagi autorów dotyczą rzecz jasna zwierząt, za które odpowiedzialności nie można przypisać danym podmiotom na podstawie art. 431 § 1 k.c.

⁸⁶ M. Bar (w:) *Prawo...*, *op. cit.*, s. 865.

⁸⁷ W. Radecki: *Odpowiedzialność prawna...*, *op. cit.*, s. 104.

⁸⁸ Zasady te zostały wyartykułowane w przywołanym już art. 6 ust. 1 i 2 p.o.ś. — B. Draniewicz: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w prawie...*, *op. cit.*, s. 62.

waniem uciążliwości zapachowej⁸⁹. W świetle braku odpowiednich przepisów regulujących dozwolone granice takiej emisji⁹⁰, organy administracji rzadko decydują się, by nakładać na prowadzących działalność wyraźne ograniczenia w tym zakresie w pozwoleniach emisyjnych⁹¹ czy też formułować szczegółowe obowiązki dotyczące środków mających zapobiegać emisji takich substancji. Nie ulega jednak wątpliwości, że uciążliwości zapachowe stanowią nie tylko niedogodność dla ludzi, lecz także negatywnie oddziałują zarówno na ich zdrowie⁹², jak i środowisko, zwłaszcza powietrze atmosferyczne⁹³.

Przy formułowaniu roszczeń prewencyjnych w oparciu o obie analizowane podstawy prawne konieczne będzie wykazanie związku przyczynowego między stanem bezpośredniego zagrożenia szkodą a źródłem tego stanu. Przyjąć należy, że w obu wypadkach konieczne jest, aby był on adekwatny⁹⁴.

Z powyższych uwag wynika, że określenie relacji, jaka zachodzi między zakresem zastosowania art. 323 ust. 1 p.o.ś. a art. 439 k.c., zależy przede wszystkim od przyjętej koncepcji wykładni przepisu regulującego generalną akcją prewencyjną. Jeśli bowiem podzielić stanowisko Biruty Lewaszkiewicz-Petrykowskiej, zgod-

⁸⁹ Prace nad ustawą dotyczącą tej materii trwają już wiele lat. Obecny projekt ustawy regulujący częściowo to zagadnienie — ustawy o minimalnej odległości dla planowanego przedsięwzięcia sektora rolnictwa, którego funkcjonowanie może się wiązać z ryzykiem powstawania uciążliwości zapachowej — zamieszczony został na stronie Rządowego Centrum Legislacji <https://legislacja.gov.pl/projekt/12321413/katalog/12579343#12579343> (dostęp: 5 października 2020 r.). Odnotować warto, że Ministerstwo Środowiska opublikowało w 2016 r. „Kodeks przeciwdziałania uciążliwości zapachowej” zawierający „Zbiór praktyk i działań przyjaznych środowisku, których zastosowanie może przyczynić się do ograniczenia uciążliwości zapachowej” — <https://www.gov.pl/web/klimat/uczalziwosc-zapachowa> (dostęp: 5 października 2020 r.).

⁹⁰ Mimo że art. 222 ust. 5 p.o.ś. upoważnia ministra właściwego do spraw klimatu do wydania, w porozumieniu z ministrem właściwym do spraw zdrowia rozporządzenia określającego wartości odniesienia substancji zapachowych w powietrzu i metody oceny zapachowej jakości powietrza, akt taki nie został wciąż przyjęty.

⁹¹ Jak trafnie wskazuje M. Baran, „sprawcą nieprzyjemnych emisji zapachów” może być „podmiot użytkujący instalacje, które spełniają rygorystyczne techniczne normy środowiskowe” — M. Baran: *O potrzebie regulacji prawnośrodowiskowej w zakresie przeciwdziałania uciążliwości zapachowej* (w:) *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Oddziaływanie na zasoby środowiska*, pod red. B. Rakoczego, M. Szalewskiej, K. Karpus, Toruń 2014, s. 144. Autor ten zauważa również, że obowiązki dotyczące ograniczenia takiej uciążliwości mogą zostać nałożone na podstawie administracyjnych decyzji sankcyjnych w oparciu o art. 362 ust. 1 p.o.ś. oraz art. 363 p.o.ś., a także art. 188 ust. 3 p.o.ś. — M. Baran: *O potrzebie...*, *op. cit.*, s. 154–160.

⁹² E. Jachnik: *Prawne aspekty ochrony zapachowej jakości powietrza*, Przegląd Prawa Rolnego 2017, nr 1, s. 154–155; A. Michalak, J. Krzeszowiak, K. Pawlas: *Czy ekspozycja na nieprzyjemne zapachy (odory) szkodzi zdrowiu człowieka?*, *Medycyna Środowiskowa* — *Environmental Medicine* 2017, nr 4, s. 76–81.

⁹³ M. Baran: *O potrzebie...*, *op. cit.*, s. 145.

⁹⁴ W odniesieniu do art. 439 k.c. — wyrok SA w Katowicach z dnia 19 lutego 2016 r., V ACa 514/15, LEX nr 2000419. Warto nadmienić, że część autorów uważa, iż przy korzystaniu z generalnej akcji prewencyjnej wystarczające będzie wykazanie zwykłego powiązania kausalnego typu *condictio sine qua non* — R. Kasprzyk: *Przesłanki roszczenia prewencyjnego z art. 439 k.c.*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 1988, t. XL, s. 90–91; W. Borysiak: *komentarz...*, *op. cit.*, nb 50; T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 800–801. Rodzaj związku przyczynowo-skutkowego, jaki należy wykazać w przypadku art. 323 ust. 1 p.o.ś., nie był przedmiotem szerszych rozważań w doktrynie. Trafne wydaje się jednak przyjęcie, że rodzaj związku przyczynowego, którego wystąpienie jest warunkiem koniecznym zastosowania odpowiedzialności prewencyjnej, nie powinien różnić się od tego, który należy wykazać przy odpowiedzialności odszkodowawczej. Przyjęcie, że w przypadku pierwszego rodzaju odpowiedzialności wystarczające będzie wykazanie zwykłego powiązania kausalnego typu *condictio sine qua non*, doprowadzić może do nadmiernego rozszerzenia zakresu odpowiedzialności prewencyjnej.

nie z którym przesłanką warunkującą możliwość skutecznego wystąpienia z roszczeniem na podstawie przepisu kodeksu cywilnego jest bezprawność, analizowane regulacje będą miały bardzo podobny zakres zastosowania. Różnica będzie dotyczyła jedynie źródła zaistnienia stanu bezpośredniego zagrożenia szkodą — w przypadku art. 439 k.c. będzie nim jakiegokolwiek bezprawne zachowanie człowieka, na gruncie zaś art. 323 ust. 1 p.o.ś. zachowanie człowieka skutkujące bezprawnym oddziaływaniem na środowisko. Zakres zastosowania art. 323 ust. 1 p.o.ś. zawierałby się zatem właściwie w zakresie zastosowania art. 439 k.c.

Przychylając się jednak do dominującego poglądu sformułowanego przez Antoniego Agopszowicza, stosownie do którego przesłanki generalnej akcji prewencyjnej uzależnione są od przesłanek określających ponoszenie przez dany podmiot odpowiedzialności odszkodowawczej, zasadne jest przyjęcie, że zakresy zastosowania art. 323 ust. 1 p.o.ś. i art. 439 k.c. się krzyżują. Jeśli bowiem dany podmiot ponosiłby odpowiedzialność odszkodowawczą na podstawie art. 435 § 1 k.c.⁹⁵, do nałożenia na niego obowiązku przedsięwzięcia środków zapobiegawczych na podstawie art. 439 k.c. nie byłoby konieczne wykazanie bezprawności jego zachowań. Jeśli natomiast obowiązek naprawienia potencjalnej szkody wynikałby z art. 415 k.c.⁹⁶, występujący z roszczeniem prewencyjnym w oparciu o art. 439 k.c. udowodnić musiałby nie tylko bezprawność, lecz także winę podmiotu, którego zachowania skutkują powstaniem stanu zagrożenia wystąpieniem szkody. Jeżeli zaś podstawą do nałożenia obowiązku podjęcia działań zapobiegawczych byłby art. 323 ust. 1 p.o.ś., konieczne byłoby wykazanie bezprawności oddziaływania na środowisko przez ten podmiot.

5. ROSZCZENIA PREWENCYJNE PRZYSŁUGUJĄCE NA MOCY ART. 323 UST. 1 P.O.Ś.

Dla określenia miejsca art. 323 ust. 1 p.o.ś. w systemie roszczeń prewencyjnych służących ochronie środowiska konieczne jest porównanie roszczeń, jakie przysługują na podstawie tego przepisu z właściwymi regulacjami kodeksu cywilnego. Z analizowanego przepisu prawa ochrony środowiska wynikają dwa zasadnicze roszczenia: o przywrócenie stanu zgodnego z prawem oraz o przedsięwzięcie środków zapobiegawczych. Dalsze rozważania zostały ograniczone wyłącznie do prewencyjnej funkcji tych roszczeń.

⁹⁵ Stosownie do tej regulacji prowadzący na własny rachunek przedsiębiorstwo lub zakład wprawiany w ruch za pomocą sił przyrody (pary, gazu, elektryczności, paliw płynnych itp.) ponosi odpowiedzialność za szkodę na osobie lub mieniu, wyrządzoną komukolwiek przez ruch przedsiębiorstwa lub zakładu, chyba że szkoda nastąpiła wskutek siły wyższej albo wyłącznie z winy poszkodowanego lub osoby trzeciej, za którą nie ponosi odpowiedzialności.

⁹⁶ Zgodnie z tym przepisem kto z winy swej wyrządził drugiemu szkodę, obowiązany jest do jej naprawienia.

Warto także zauważyć, że wymieniając przysługujące na mocy art. 323 ust. 1 p.o.ś. roszczenia, ustawodawca posłużył się spójnikiem koniunkcji. Co do zasady, użycie spójnika „i” oznaczałoby, że w przypadku poszukiwania ochrony należy wystąpić z dwoma żądaniami łącznie⁹⁷. Mając na uwadze cel tej regulacji — zapobieżenie występowaniu szkód spowodowanych oddziaływaniem na środowisko — należy jednak dopuścić możliwość skorzystania wyłącznie z jednego z wymienionych roszczeń, o ile jego realizacja doprowadzi do niwelacji zagrożenia.

6. PRZYWRÓCENIE STANU ZGODNEGO Z PRAWEM

Pierwsze z żądań uregulowanych w art. 323 ust. 1 p.o.ś. — roszczenie o przywrócenie stanu zgodnego z prawem — ma takie samo brzmienie jak roszczenie przysługujące na podstawie art. 222 § 2 k.c.⁹⁸ Zauważyć przy tym należy, że przywrócenie „stanu zgodnego z prawem” nie jest równoznaczne z przywróceniem „stanu poprzedniego”⁹⁹. Tym samym realizacja tego roszczenia może polegać nie tylko na zobowiązaniu do zaniechania prowadzenia określonej działalności, lecz także na nałożeniu obowiązku jej ograniczenia w takim stopniu, by mieściła się w granicach prawa¹⁰⁰. Nadto, możliwym rezultatem uwzględnienia tego roszczenia jest nie tylko zobowiązanie naruszcyciela do nieczynienia, lecz także do podjęcia działań, które mają na celu usunięcie skutków naruszeń¹⁰¹. Występując z żądaniem przywrócenia stanu zgodnego z prawem w sytuacjach, w których stan bezpośrednio zagrożenia szkodą wynika z bezprawnego oddziaływania na środowisko, można zatem w praktyce domagać się między innymi nakazania prowadzącemu zakład przemysłowy przestrzegania regulacji środowiskowych dotyczących godzin pracy zakładu, zdolności produkcyjnych, poziomu emitowanego hałasu czy też stosowania technik i technologii produkcji określonych w pozwoleniach środowiskowych.

⁹⁷ Z. Ziemiński: *Logika praktyczna*, Warszawa 2004, s. 85–86.

⁹⁸ Odmienne i nietrafnie B. Rakoczy, który mimo przywołania w tekście swojego artykułu brzmienia obu przepisów stwierdza, że „w odróżnieniu od treści art. 222 § 2 k.c., który dotyczy przywrócenia do stanu poprzedniego, art. 323 ust. 1 Prawa ochrony środowiska stanowi o przywróceniu stanu zgodnego z prawem” — B. Rakoczy: *Wykorzystanie...*, *op. cit.*, s. 79. Następnie autor (już trafnie) wskazuje różnice między tymi roszczeniami.

⁹⁹ T. Dybowski: *Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio, actio negatoria)*, Warszawa 1969, s. 352; E. Gniewek (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 3, s. 947; E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz art. 1–449*¹⁰, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, s. 635; M. Orlicki (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz do art. 1–352*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2018, s. 1346.

¹⁰⁰ E. Skowrońska-Bocian, M. Warciński (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 635–636; wyrok SN z dnia 14 maja 2002 r., V CKN 1021/00, LEX nr 55512.

¹⁰¹ T. Dybowski: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 349–351; W. Katner: *Ochrona...*, *op. cit.*, s. 97–99. Konsekwencje przyjęcia wąskiego rozumienia treści tego żądania opisują S. Rudnicki, G. Rudnicki: *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2011, s. 391–392. Autorzy wskazują tym samym na cel i istotę roszczenia negatoryjnego, które dla swej skuteczności powinno być ujmowane szerzej. Stanowisko to znajduje potwierdzenie także w judykaturze — np. wyrok SN z dnia 8 lipca 2005 r., II CK 678/04, LEX nr 303337; wyrok SN z dnia 30 stycznia 2009 r., II CSK 461/08, LEX nr 511038.

7. ROSZCZENIE O PODJĘCIE ŚRODKÓW ZAPOBIEGAWCZYCH

Drugie z roszczeń uregulowanych w art. 323 ust. 1 p.o.ś. — roszczenie o podjęcie środków zapobiegawczych, takich jak zainstalowanie instalacji lub urządzeń zabezpieczających przed wystąpieniem szkody — zestawień należy z art. 439 k.c., na podstawie którego można żądać przedsięwzięcia środków mających na celu odwrócenie grożącego niebezpieczeństwa. Wydaje się, że zakres żądań, które można sformułować na podstawie obu tych przepisów, jest praktycznie identyczny.

Najistotniejsza różnica między tymi regulacjami dotyczy skutecznej możliwości domagania się zaprzestania działalności przez podmiot stwarzający stan bezpośredniego zagrożenia szkodą. W art. 323 ust. 1 p.o.ś. wprost sprecyzowano, że żądanie takie można wnieść jedynie w przypadku, gdy podjęcie innych działań prewencyjnych okaże się niemożliwe lub nadmiernie utrudnione¹⁰². Na gruncie art. 439 k.c. przyjęto zaś, że roszczenie takie jest co do zasady niedopuszczalne¹⁰³.

8. WNIOSKI

Artykuł 323 ust. 1 p.o.ś. to regulacja o bardzo złożonej konstrukcji. Może ona pełnić zarówno funkcję prewencyjną, jak i odszkodowawczą. Sprawia to, że stosowanie wynikających z tego przepisu norm jest zabiegiem skomplikowanym. W pełni należy podzielić pogląd Józefa Jana Skoczylasa, że wprowadzenie art. 323 ust. 1 p.o.ś. spowodowało „pomieszenie środków cywilnoprawnych w zakresie ochrony prewencyjnej, kompensacyjnej oraz negatoryjnej”¹⁰⁴. Okoliczność ta jest bez wątpienia jednym z czynników wpływających na znikome zastosowanie tej regulacji w praktyce. Należy więc opowiedzieć się za koniecznością nowelizacji tego przepisu tak, by odpowiedzialność odszkodowawcza i odpowiedzialność prewencyjna uregulowane zostały w odrębnych jednostkach redakcyjnych tekstu prawnego.

Inną, znacznie ważniejszą, przyczyną tego zjawiska jest to, że zakres zastosowania art. 323 ust. 1 p.o.ś. sformułowany został w sposób podobny do art. 439 k.c., który również nie znajduje szerokiego praktycznego zastosowania. Roszczenia w oparciu o te podstawy prawne może formułować każdy podmiot, któremu bezpośrednio zagraża szkoda. Wydaje się, że to właśnie wymóg wykazania bezpośredniości stanu zagrożenia szkodą stanowi jeden z głównych czynników zniechęcających

¹⁰² Co podkreśla W. Radecki, przywołując niejasności, jakie w tym względzie występowały w czasie obowiązywania ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska — W. Radecki: *Odpowiedzialność prawna...*, *op. cit.*, s. 105.

¹⁰³ M. Safjan (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 1535; W. Dubis (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 968. Odmienne: W. Borysiak: *komentarz...*, *op. cit.*, nb 66, który wskazuje, że nie można *a priori* wykluczyć, iż w drodze uwzględnienia roszczenia prewencyjnego nie może dojść do faktycznego uniemożliwienia prowadzenia dozwolonej przez prawo działalności.

¹⁰⁴ J.J. Skoczylas: *Odpowiedzialność cywilna...*, *op. cit.*, s. 76.

uprawnionych do występowania z roszczeniami prewencyjnymi. Tym samym przesłanka, która miała zapobiegać nadmiernemu rozszerzaniu zakresu zastosowania środków prewencyjnych, sprawiła, że roszczenia te w zasadzie nie są podnoszone. W tym świetle zasadne wydaje się rozważenie, by zrezygnować z konieczności wykazania bezpośredniości w przypadku powoływania się na art. 323 ust. 1 p.o.ś. W mojej ocenie zmiana ta nie doprowadzi do nadużywania tego przepisu i zbytniego zwiększenia odpowiedzialności prewencyjnej podmiotów prowadzących działalność oddziałującą na środowisko. Oceniając zasadność formułowanych roszczeń, sąd będzie bowiem w dalszym ciągu obowiązany do oceny, czy proponowane środki zapobiegawcze są współmierne do aktualnego stanu zagrożenia wystąpieniem szkody. Mechanizm ten stanowi dostateczną ochronę przed nadmiernym obciążaniem podmiotów gospodarczych obowiązkami prewencyjnymi.

Dokonując zmiany brzmienia tego przepisu, należałoby także zastąpić spójnik „i” spójnikiem „lub”, by uniknąć wątpliwości co do tego, czy uprawniony ma obowiązek sformułować w każdym przypadku dwa roszczenia prewencyjne czy też może podnieść jedno z nich.

W konsekwencji, znowelizowany przepis powinien brzmieć następująco: „Każdy, komu przez bezprawne oddziaływanie na środowisko zagraża szkoda, może żądać od podmiotu odpowiedzialnego za to zagrożenie przywrócenia stanu zgodnego z prawem lub podjęcia środków zapobiegawczych, w szczególności przez zamontowanie instalacji lub urządzeń zabezpieczających przed zagrożeniem; w razie gdy jest to niemożliwe lub nadmiernie utrudnione, może on żądać zaprzestania działalności powodującej to zagrożenie”.

Mimo że przedmiotem niniejszej analizy były jedynie przepisy materialnoprawne, należy zasygnalizować, że na atrakcyjność podnoszenia cywilnoprawnych roszczeń prewencyjnych wpływają również kwestie proceduralne. W doktrynie wskazuje się, że długotrwałość postępowania sądowego stanowi jeden z głównych czynników zniechęcających do poszukiwania ochrony w tym zakresie przy stosowaniu instrumentów cywilnoprawnych¹⁰⁵. Warto w tym miejscu przywołać i podzielić postulat wysunięty przez Witolda Borysiaka, aby w sytuacjach bezpośredniego zagrożenia szkodą wprowadzone zostało do polskiego systemu prawnego postępowanie przyspieszone i uproszczone o charakterze zbliżonym do postępowania o ochronę posiadania¹⁰⁶. Postępowanie takie winno obejmować nie tylko sprawy, w których podstawą roszczeń jest art. 439 k.c., lecz także te, które opierają się na art. 323 p.o.ś.

Oceniając miejsce, jakie roszczenie z art. 323 ust. 1 p.o.ś. zajmuje obecnie w systemie cywilnoprawnych środków ochrony środowiska, należy odnieść się

¹⁰⁵ P. Machnikowski, A. Śmieja (w:) *System...*, op. cit., t. 6, s. 673; W. Borysiak: komentarz..., op. cit., nb 9; T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, op. cit., s. 795; R. Kaspryszyn: *Ius...*, op. cit., s. 51.

¹⁰⁶ W. Borysiak: komentarz..., op. cit., nb 9. Pogląd ten popierają m.in. P. Machnikowski, A. Śmieja (w:) *System...*, op. cit., t. 6, s. 673; T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, op. cit., s. 795.

przede wszystkim do relacji, jaka zachodzi między tą regulacją a art. 439 k.c. Jak bowiem wykazano, zakresy zastosowania art. 323 ust. 1 p.o.ś. i art. 222 § 2 k.c. w zw. z art. 144 k.c. krzyżują się jedynie w niewielkim zakresie i w takich przypadkach uprawnionemu przysługuje wybór podstawy prawnej, na której oprze on swoje roszczenia. Natomiast art. 323 ust. 1 p.o.ś. oraz art. 439 k.c. mają podobny zakres zastosowania — różnice dotyczą w zasadzie dwóch czynników: źródła stanu zagrożenia powstaniem szkody oraz kwestii bezprawności.

W przypadku powołania się na art. 439 k.c. uprawniony musi wykazać, że stan zagrożenia spowodowany został przez zachowanie innej osoby — czyli przez jej działania lub zaniechania. Powołując się zaś na art. 323 ust. 1 k.c., legitymowany czynnie podmiot ma obowiązek wykazać, że stan zagrożenia powstał przez oddziaływanie na środowisko. Jak jednak wskazano, owo oddziaływanie musi zostać spowodowane przez zachowanie konkretnego podmiotu, nie zaś jakiegokolwiek zdarzenie. Uznać więc należy, że art. 439 k.c. wymaga dowiedzenia, że źródłem zagrożenia jest zachowanie innej osoby, a art. 323 ust. 1 p.o.ś., że przyczyną tego stanu jest zachowanie innej osoby skutkujące oddziaływaniem na środowisko.

Odnosząc się do drugiej różnicy, należy zauważyć, że w każdym przypadku powoływania się na art. 323 ust. 1 p.o.ś. zachowanie podmiotu skutkować musi takim oddziaływaniem na środowisko, któremu przypisać można cechę bezprawności. Kwestia ta przedstawia się odmiennie na gruncie art. 439 k.c., interpretowanym zgodnie z trafną koncepcją przedstawioną przez Antoniego Agopszowicza, według której skuteczne wystąpienie z roszczeniem prewencyjnym w oparciu o art. 439 k.c. wymaga udowodnienia przesłanek warunkujących ponoszenie przez dany podmiot odpowiedzialności odszkodowawczej. Zauważyć należy, że znaczna część przypadków, w których źródłem bezpośredniego zagrożenia szkodą jest oddziaływanie na środowisko, to sytuacje, w których przyczyną stanu zagrożenia jest działalność zakładów produkcyjnych. Podmioty prowadzące taką działalność z reguły będą jednocześnie „prowadzącymi przedsiębiorstwo lub zakład wprawiany w ruch za pomocą sił przyrody” w rozumieniu art. 435 § 1 k.c.¹⁰⁷ Tym samym,

¹⁰⁷ Za podmioty takie uznano m.in. zakład górniczy (wyrok SN z dnia 10 maja 1962 r., 3 CR 941/61, OSNCP 1963, nr 10, poz. 226; wyrok SN z dnia 20 września 1984 r., IV CR 337/84, OSNCP 1985, nr 5–6, poz. 77; wyrok SN z dnia 5 stycznia 2001 r., V CKN 190/00, LEX nr 52421; wyrok SN z dnia 28 lutego 2007 r., V CK 11/06, LEX nr 453749), przedsiębiorstwo budowlane (orzeczenie SN z dnia 1 grudnia 1962 r., I CR 460/62, OSPiKA 1964, z. 4, poz. 88; wyrok SN z dnia 10 czerwca 1999 r., II UKN 681/98, OSNP 2000, nr 16, poz. 626; wyrok SN z dnia 21 marca 2001 r., I PKN 319/00, OSNP 2002, nr 24, poz. 598; wyrok SN z dnia 11 marca 2004 r., II UK 260/03, OSNP 2004, nr 21, poz. 377; postanowienie SN z dnia 29 stycznia 2008 r., I PK 258/07, LEX nr 865914) z wyjątkiem takich, których funkcjonowanie nie wiąże się z uruchomieniem dużych mocy elementarnych (wyrok SA w Lublinie z dnia 28 sierpnia 2014 r., I ACa 296/14, LEX nr 1506715), jednostkę wojskową (wyrok SN z dnia 20 stycznia 1970 r., II CR 624/69, OSNCP 1970, nr 9, poz. 163), przedsiębiorstwo transportowe (wyrok SN z dnia 27 listopada 1985 r., II CR 399/85, LEX nr 8737; wyrok SN z dnia 21 maja 2009 r., V CSK 444/08, LEX nr 627255), przedsiębiorstwo prowadzące działalność w zakresie przesyłu energii elektrycznej (wyrok SN z dnia 9 maja 2008 r., III CSK 360/07, LEX nr 424387; wyrok SN z dnia 24 września 2009 r., IV CSK 207/09, OSNC 2010, nr 4, poz. 58), lotnisko (postanowienie SN z dnia 24 lutego 2010 r., III CZP 128/09, Biuletyn SN 2010, nr 2; wyrok SN z dnia 25 maja 2012 r., I CSK 509/11, OSNC 2013, nr 2, poz. 26; wyrok SA w Warszawie z dnia

w przypadku zaistnienia szkody wywołanej przez ruch przedsiębiorstwa lub zakładu, prowadzący takie przedsiębiorstwo lub zakład odpowiadać będą na zasadzie ryzyka. W konsekwencji, występując z roszczeniem prewencyjnym w oparciu o art. 439 k.c., powód nie będzie obowiązany wykazywać, że zachowanie prowadzącego zakład przemysłowy jest bezprawne. W tym aspekcie art. 323 ust. 1 p.o.ś. nie tyle nie stanowi ułatwienia dla osób poszukujących ochrony prewencyjnej, ile wręcz utrudnia uzyskanie takiej ochrony¹⁰⁸, wymagając od uprawnionego wykazania dodatkowej przesłanki — bezprawności.

W rezultacie, przedstawiciele doktryny postrzegają art. 323 ust. 1 p.o.ś. jako przepis szczególny względem art. 439 k.c., wyłączający jego zastosowanie¹⁰⁹. Podzielenie tego poglądu oznaczałoby, że przez wprowadzenie art. 323 ust. 1 p.o.ś. prawodawca w istocie znacząco zmniejszył zakres odpowiedzialności prewencyjnej podmiotów prowadzących działalność oddziałującą na środowisko. W każdym bowiem przypadku występujący z roszczeniami prewencyjnymi powinien wykazać bezprawność takiego oddziaływania, do czego uprawniony nie byłby obowiązany, formułując roszczenia na podstawie art. 439 k.c. Rezultat taki jest nie do pogodzenia z celem ustawy — Prawo ochrony środowiska, której *ratio legis* była potrzeba wzmocnienia instrumentów ochrony środowiska, w szczególności w aspekcie zapobiegawczym. Mając to na uwadze, należy stwierdzić, że w sytuacji zbiegu norm odtworzonych z tych przepisów, uprawnionemu przyznać należy prawo wyboru podstawy prawnej, na której oprze on swoje żądania.

Przeprowadzona analiza prowadzi do wniosku, że art. 323 ust. 1 p.o.ś. nie spełnia pokładanych w nim nadziei. Regulacja ta nie tylko nie ułatwia podnoszenia roszczeń prewencyjnych, lecz wręcz je utrudnia, wymagając, by uprawniony wykazał bezprawność oddziaływania na środowisko powodującego stan bezpośredniego zagrożenia wystąpieniem szkody. Także zakres żądań, jakie można w oparciu o tę podstawę prawną formułować, nie stanowi znaczącego rozszerzenia ochrony, jakiej uprawniony może się domagać w oparciu o instrumenty uregulowane w kodeksie cywilnym. Znikome zastosowanie praktyczne tego przepisu, mimo prawie 20 lat jego obowiązywania w systemie, oraz liczne wątpliwości związane z jego wykładnią uzasadniają konieczność jego nowelizacji. Zaproponowane w niniejszym artykule nowe brzmienie przepisu przyczyni się do wzmocnienia roli tej regulacji w systemie cywilnoprawnych środków prewencyjnej ochrony środowiska.

29 lipca 2014 r., VI ACa 1849/13, LEX nr 1506755), zakład utylizacji odpadów (wyrok SA w Gdańsku z dnia 16 stycznia 2013 r., I ACa 766/12, LEX nr 128940), przedsiębiorstwo produkujące konstrukcje metalowe, ich części, maszyny oraz urządzenia dźwigowe (wyrok SA w Katowicach z dnia 29 maja 2013 r., I ACa 279/13, LEX nr 1327531), przedsiębiorstwo skupujące złom (wyrok SA w Krakowie z dnia 24 października 2013 r., III APa 27/13, LEX nr 1388824) czy park wodny (wyrok SO w Radomiu z dnia 3 października 2014 r., IV CA 290/14, LEX nr 1882827; wyrok SO w Gliwicach z dnia 24 marca 2015 r., III CA 1759/14, LEX nr 1831050).

¹⁰⁸ Tak również J.J. Skoczylas: *Odpowiedzialność cywilna...*, *op. cit.*, s. 70. Autor zastrzegł jednak, że kwestia relacji między tymi przepisami jest na tyle złożona, że wymaga odrębnego opracowania.

¹⁰⁹ P. Machnikowski, A. Śmieja (w:) *System...*, *op. cit.*, t. 6, s. 700; T. Antoszek (w:) *Kodeks...*, *op. cit.*, s. 805; W. Borysiak: *komentarz...*, *op. cit.*, nb 83.

BIBLIOGRAFIA

- Agopszowicz A.: *Roszczenie o odwrócenie grożącego niebezpieczeństwa (art. 439 k.c.)*, Państwo i Prawo 1973, z. 4, s. 81–91.
- Agopszowicz A.: *Cywilnoprawne środki ochrony biologicznego środowiska człowieka (zarys problemu)* (w:) *Wybrane zagadnienia biologiczno-prawne ochrony i kształtowania środowiska*, pod red. A. Agopszowicza, Katowice 1975, s. 52–73.
- Agopszowicz A.: *Obowiązek zapobieżenia szkodzie*, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk 1978.
- Agopszowicz A.: *Cywilnoprawne środki ochrony środowiska. Tezy do projektu nowelizacji ustawy*, Problemy Prawne Górnictwa 1984, t. 7, s. 7–20.
- Agopszowicz A.: *Glosa do wyroku SN z dnia 3 czerwca 1983 r., III CRN 100/83*, OSPiKA 1985, z. 4, poz. 77, s. 212–214.
- Antoszek T. (w:) *Kodeks cywilny*, t. II, *Komentarz do art. 353–626*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2019, s. 792–805.
- Bar M.: *Odpowiedzialność w ochronie środowiska*, Prawo i Środowisko 2001, nr 4, s. 74–77.
- Baran M.: *O potrzebie regulacji prawnośrodowiskowej w zakresie przeciwdziałania uciążliwości zapachowej* (w:) *Prawne aspekty gospodarowania zasobami środowiska. Oddziaływanie na zasoby środowiska*, pod red. B. Rakoczego, M. Szalewskiej, K. Karpus, Toruń 2014, s. 143–164.
- Bogusławski W.: *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie (art. 439 k.c.)*, Nowe Prawo 1981, nr 4, s. 31–40.
- Bojarski P.: *Odpowiedzialność cywilna* (w:) *Instytucje prawa ochrony środowiska. Geneza — rozwój — perspektywy*, pod red. W. Radeckiego, Warszawa 2010, s. 417–418.
- Borysiak W.: komentarz do art. 439 k.c. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, t. II, *Zobowiązania*, pod red. K. Osajdy, Warszawa 2020, Legalis.
- Czachórski W. (w:) *System prawa cywilnego*, t. III, cz. 1, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. Z. Radwańskiego, Wrocław–Warszawa–Kraków–Gdańsk–Łódź 1981, s. 653–659.
- Czajkowska-Matosiuk K.: *Środki finansowo-prawne i odpowiedzialność w ochronie środowiska*, Prawo i Środowisko 2013, nr 4, s. 88–99.
- Czarnecki R.: *Ochrona środowiska za pomocą środków cywilnoprawnych po wejściu w życie ustawy z dnia 31 stycznia 1980 r. o ochronie i kształtowaniu środowiska*, Palestra 1981, z. 6, s. 34–41.
- Czech E.: *Rola art. 325 Prawa ochrony środowiska w odpowiedzialności cywilnej w ochronie środowiska*, Przegląd Prawa Ochrony Środowiska 2010, nr 2, s. 9–17.
- Domański G.: *Roszczenie quasi-negatoryjne z art. 81 ust. 1 ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska*, Nowe Prawo 1982, nr 1–2, s. 3–10.

- Dołęgowska E.: *Konstrukcje cywilnoprawne w zakresie odpowiedzialności z tytułu szkód w środowisku i szkód spowodowanych oddziaływaniem na środowisko — wybrane zagadnienia* (w:) *Kryzys prawa administracyjnego?*, t. III, *Wypieranie prawa administracyjnego przez prawo cywilne*, pod red. A. Doliwy, D.R. Kijowskiego, S. Prutisa, P.J. Suwaja, Warszawa 2012, s. 193–206.
- Draniewicz B.: *Odpowiedzialność cywilnoprawna za szkodę wyrządzoną w środowisku przez zakład o zwiększonym lub dużym ryzyku — wybrane zagadnienia*, *Prawo i Środowisko* 2003, nr 1, s. 97–106.
- Draniewicz B.: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w prawie ochrony środowiska — uwagi ogólne*, *Prawo i Środowisko* 2019, nr 4, s. 55–66.
- Dubis W. (w:) *Kodeks cywilny. Komentarz*, pod red. E. Gniewka, P. Machnikowskiego, Warszawa 2019, s. 967–968.
- Dybowski T.: *Ochrona własności w polskim prawie cywilnym (rei vindicatio, actio negatoria)*, Warszawa 1969.
- Górski M. (w:) *Prawo ochrony środowiska*, pod red. M. Górskiego, Warszawa 2018, s. 31–57.
- Górski M., Jaworowicz-Rudolf A. (w:) *Prawo ochrony środowiska*, pod red. M. Górskiego, Warszawa 2018, s. 219–225.
- Górski M., Pchałek M., Radecki W., Jerzmański J., Bar M., Urban S., Jendrośka J.: *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Gniewek E. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 3, *Prawo rzeczowe*, pod red. E. Gniewka, Warszawa 2013, s. 943–957.
- Gruszecki K.: *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2019.
- Iwańska G.: *Koncepcja „skargi zbiorowej” w prawie ochrony środowiska*, Warszawa 2013.
- Jachnik E.: *Prawne aspekty ochrony zapachowej jakości powietrza*, *Przegląd Prawa Rolnego* 2017, nr 1, s. 149–163.
- Janeczko E.: *Niektóre cywilnoprawne problemy ochrony środowiska*, *Rejent* 2002, nr 11, s. 61–67.
- Jastrzębski L.: *Prawo ochrony środowiska jako odrębna gałąź prawa*, *Krakowskie Studia Prawnicze* 1983, r. XVI, s. 15–28.
- Karski L.: *Znaczenie prawa ochrony środowiska*, *Studia Ecologiae et Bioethicae* 2011, nr 1, s. 85–97.
- Kaspryszyn R.: *Ius incognitum? Treść roszczenia prewencyjnego z art. 439 k.c.*, *Radca Prawny* 1998, nr 6, s. 50–61.
- Kaspryszyn J.: *Podstawa odpowiedzialności prewencyjnej z art. 439 k.c.* *Przegląd stanowisk*, *Palestra* 1998, z. 11–12, s. 45–58.
- Kaspryszyn J.: *Roszczenie z art. 439 k.c. a inne instytucje ochrony prewencyjnej. Próba określenia wzajemnych relacji*, *Palestra* 1999, z. 9–10, s. 10–20.
- Kasprzyk R.: *Przesłanki roszczenia prewencyjnego z art. 439 k.c.*, *Studia Prawno-Ekonomiczne* 1988, t. XL, s. 85–103.

- Kasprzyk R.: *Podstawa roszczenia prewencyjnego*, Palestra 1989, z. 3, s. 17–33.
- Kasprzyk R.: *Akcja prewencyjna o ochronę środowiska*, Palestra 1990, z. 11–12, s. 21–28.
- Katner W.: *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie w stosunkach sąsiedzkich*, Nowe Prawo 1979, nr 12, s. 36–51.
- Katner W.: *Wykorzystanie środków prawa cywilnego dla ochrony środowiska człowieka*, Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego 1979, z. 11, s. 51–73.
- Katner W.: *Ochrona własności nieruchomości przed naruszeniami pośrednimi*, Warszawa 1982.
- Katner W.: *Zagadnienia cywilistyczne ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska (w:) Studia z prawa cywilnego. Księga pamiątkowa dla uczczenia 50-lecia pracy naukowej prof. dr. hab. Adama Szpunara*, pod red. A. Rembielińskiego, Warszawa–Łódź 1983, s. 333–351.
- Katner W.: *Glosa do wyroku SN z dnia 3 czerwca 1983 r., III CRN 100/83*, Nowe Prawo 1984, nr 10, s. 118–125.
- Katner W., Pyziak-Szafnicka M.: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w ustawie o ochronie środowiska (uwagi de lege ferenda)*, Ochrona Środowiska. Prawo i Polityka 1996, nr 3, s. 2–16.
- Kordasiewicz B.: *Glosa do postanowienia SN z dnia 20 lipca 1984 r., II CR 5/84*, Państwo i Prawo 1988, z. 2, s. 143–146.
- Lemkowska M.: *Pojęcie szkody i odpowiedzialności prawnej jako podstawa kształtowania produktu ubezpieczenia środowiska*, Przegląd Prawa Ochrony Środowiska 2016, nr 2, s. 55–78.
- Lewaszkiwicz-Petrykowska B.: *Roszczenie o zapobieżenie szkodzie*, Studia Prawno-Ekonomiczne 1974, t. XIII, s. 45–56.
- Lipiński A. (w:) *Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, pod red. J. Jendrośki, Wrocław 2001, s. 805–810.
- Lipiński A.: *Prawne podstawy ochrony środowiska*, Kraków 2002.
- Łętowska E.: *Zbieg norm w prawie cywilnym*, Warszawa 2002.
- Łętowska E., Osajda K.: *Zbieg norm prawa cywilnego (w:) System prawa prywatnego*, t. 1, *Prawo cywilne — część ogólna*, pod red. M. Safjana, Warszawa 2012, s. 549–604.
- Łustacz L.: *Kompleksowa ochrona środowiska (w świetle ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska)*, Państwo i Prawo 1980, z. 3, s. 31–46.
- Machnikowski P., Śmieja A. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Prawo zobowiązań — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2018, s. 671–700.
- Mazur P.: *Formy zbiorowe ochrony prawa osobistego do środowiska*, Państwo i Prawo 2006, z. 5, s. 102–115.
- Michalak A., Krzeszowiak J., Pawlas K.: *Czy ekspozycja na nieprzyjemne zapachy (odory) szkodzi zdrowiu człowieka?*, Medycyna Środowiskowa — Environmental Medicine 2017, nr 4, s. 76–81.

- Mikosz R.: *Prewencyjna ochrona praw rzeczowych*, Katowice 1991.
- Ohanowicz A.: *Zbieg norm w polskim prawie cywilnym*, Warszawa 1963.
- Ohanowicz A.: *Zbieg norm w kodeksie cywilnym*, Nowe Prawo 1966, nr 12, s. 1503–1513.
- Olejniczak A. (w:) *Kodeks cywilny*, t. III, *Zobowiązania. Część ogólna*, pod red. A. Kidyby, Warszawa 2014, s. 526–529.
- Orlicki M. (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz do art. 1–352*, pod red. M. Gutowskiego, Warszawa 2018, s. 1336–1348.
- Padrak K.: *Odpowiedzialność cywilna w Prawie ochrony środowiska*, Zamówienia Publiczne. Doradca 2006, nr 2, s. 51–58.
- Padrak K., Solan M.: *Odpowiedzialność cywilnoprawna w Prawie ochrony środowiska*, Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego 2009, nr 5, s. 6–11.
- Piątowski J.S. (w:) *System prawa cywilnego*, t. 2, *Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, pod red. J. Ignatowicza, Wrocław–Warszawa–Wrocław–Kraków–Wrocław–Gdańsk 1981, s. 122–130.
- Postulski W. (w:) *Prawo ochrony środowiska*, pod red. J. Stelmasiaka, Warszawa 2012, s. 133–153.
- Radecki W.: *Odpowiedzialność cywilna w ochronie środowiska. Studium porównawcze*, Wrocław 1987.
- Radecki W. (w:) *Ustawa o ochronie i kształtowaniu środowiska. Komentarz*, pod red. J. Sommera, Wrocław 1995, s. 287–291.
- Radecki W.: *Odpowiedzialność prawna w ochronie środowiska*, Warszawa 2002.
- Radecki W.: *Concept of liability in Polish environmental law*, *Ius Novum* 2016, nr 2, s. 63–68.
- Radwański Z., Olejniczak A.: *Zobowiązania — część ogólna*, Warszawa 2012.
- Rakoczy B.: *Wykorzystanie roszczenia negatoryjnego w ochronie środowiska*, *Przegląd Sądowy* 2008, nr 9, s. 75–82.
- Rakoczy B. (w:) Z. Bukowski, E. Czech, K. Karpus, B. Rakoczy: *Prawo ochrony środowiska. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 596–597.
- Rudnicki S., Rudnicki G.: *Komentarz do Kodeksu cywilnego. Księga druga. Własność i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 2011, s. 390–393.
- Safjan M. (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz art. 1–449¹⁰*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, s. 1533–1536.
- Skoczylas J.J.: *Ochrona środowiska według przepisów o dobrach osobistych*, *Nowe Prawo* 1980, nr 7–8, s. 27–40.
- Skoczylas J.J.: *Cywilistycznoprawna ochrona środowiska według ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska*, *Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny* 1981, z. 1, s. 127–139.
- Skoczylas J.J.: *Cywilnoprawne środki ochrony środowiska*, Warszawa 1986.
- Skoczylas J.J.: *Odpowiedzialność cywilna na podstawie ustawy — prawo ochrony środowiska*, *Przegląd Sądowy* 2003, nr 4, s. 61–76.

- Skoczylas J.J.: *Odpowiedzialność za szkodę wyrządzoną środowisku — tezy do nowelizacji art. 435 k.c.*, Przegląd Sądowy 2008, nr 7–8, s. 5–21.
- Skoczylas J.J.: *Pojęcie i rodzaje odpowiedzialności prawnej w ochronie środowiska*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Służby Pożarniczej 2011, nr 41, s. 119–132.
- Szachułowicz J.: *Odpowiedzialność deliktowa przedsiębiorstw państwowych wprawianych w ruch siłami przyrody*, Warszawa 1968.
- Skowrońska-Bocian E., Warciński M. (w:) *Kodeks cywilny*, t. I, *Komentarz do art. 1–449¹⁰*, pod red. K. Pietrzykowskiego, Warszawa 2018, s. 629–641.
- Smólska-Korpała M.: *Ochrona dóbr osobistych w świetle ustawy o ochronie i kształtowaniu środowiska*, Nowe Prawo 1981, nr 3, s. 3–13.
- Śmieja A. (w:) *System prawa prywatnego*, t. 6, *Zobowiązania — część ogólna*, pod red. A. Olejniczaka, Warszawa 2014, s. 649–877.
- Wierzbowski B., Rakoczy B.: *Prawo ochrony środowiska. Zagadnienia podstawowe*, Warszawa 2012.
- Wilk A.: *Ochrona własności nieruchomości przed immisjami w prawie polskim*, Warszawa 2006.
- Zieliński M.: *Wykładnia prawa. Zasady, reguły, wskazówki*, Warszawa 2006.
- Ziemiński Z.: *Logika praktyczna*, Warszawa 2004.

Słowa kluczowe: roszczenie prewencyjne, roszczenie negatoryjne, ochrona środowiska, zagrożenie szkodą.

MARTYNA ROBAKOWSKA

FUNCTION OF PREVENTIVE CLAIM REGULATED
IN ARTICLE 323(1) OF THE ENVIRONMENTAL PROTECTION LAW
ACT OF 27 APRIL 2001 IN THE SYSTEM OF CIVIL MEASURES
FOR ENVIRONMENTAL PROTECTION

S u m m a r y

The objective of the article is to analyse Article 323(1) of the Environmental Protection Law Act of 27 April 2001 (the “EPL”) in order to determine its function in the system of civil measures of environmental protection. The regulation authorises any entity, who, as result of an unlawful environmental impact, is in direct threat of incurring or had already suffered damage, to demand from the entity liable for such threat or breach implementation of actions aimed at restoration of state compliant with the law, as well as to undertake preventive measures, in particular installation of equipment preventing the occurrence of

the threat or breach. If the application of such preventive measures is impossible or unduly difficult, it is admissible to demand cessation of the activity causing the threat or the breach.

As this regulation may perform either compensatory or preventive function, the paper is limited to the analysis of the latter. The author compares the application of Article 323(1) of the EPL with traditional civil law instruments, which have been used, indirectly, to formulate claims protecting the environment — *actio negatoria* and Article 439 of the Polish Civil Code (the “CC”). The comparison proves that the structure of Article 323(1) of the EPL is extraordinarily complex and therefore this regulation is rarely used. Also, due to the fact that unlawfulness is required in order to formulate a claim based on it, the scope of application of Article 323(1) of the EPL is much more limited compared to Article 439 of the CC. As a consequence, the analysed regulation is not a very effective private law measure for environmental protection.

Keywords: preventive claim, *actio negatoria*, environmental protection, threat of damage.